

Unia Europejska
Europejski Fundusz
Morski i Rybacki

Wypoczynek nad wodą w gminie

CHODZIEŹ

Krzysztof Bogdanowicz

WYPOCZYNEK NAD WODĄ W GMINIE CHODZIEŻ

Przewodnik turystyczny

SPIS TREŚCI

INFORMACJE OGÓLNE	3
WALORY TURYSTYCZNE	5
SZLAKI TURYSTYCZNE	6
PRZYRODA	13
ZABYTKI I HISTORIA	15
LUdzie I KULTURA	54
INFORMATOR TURYSTYCZNY	56
RYBACTWO	61

Copyright by
Fundacja Centrum Aktywności Obywatelskiej
Tekst i zdjęcia Krzysztof Bogdanowicz
<https://www.facebook.com/kbogdanowiczfotografia/>
Przepisy na potrawy z ryb pochodzą z Poradnika Rybnych Warsztatów Kulinarynych
wydanego przez Nadnotecką Grupę Rybacką

Wydanie I, Szydlowo 2020

Wydawca:
Fundacja Centrum Aktywności Obywatelskiej
Wydawnictwo Kresy Zachodnie
ul. Krańcowa 2, 64-930 Szydlowo
www.rarus.eu, e-mail: cao@onet.eu

Opracowanie graficzne i skład:
Studio Projektu Graficznego „ART-WENA” Alicja Noska-Figiel
Piła, 64-920, ul. Hutnicza 24
tel. 501 186 165, e-mail: alicja@noska.pl, www.art-wena.pl

ISBN 978-83-958376-0-9

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego w ramach Programu operacyjnego Rybactwo i Morze oraz ze środków Fundacji CAO

Gmina wiejska Chodzież leży w północnej Wielkopolsce, obejmuje wsie otaczające dookoła miasto Chodzież będące osobną jednostką administracyjną. Jest to stosunkowo niewielka gmina, jej obszar wynosi 212 km². (Dla porównania powierzchnia najbliższego większego miasta - Piły to ponad 100 km²). Większość terenu porośnięta jest lasem i zadrzewieniem – 106 km², użytki rolne zajmują 97 km². Niewiele jest nieużytków 3 km² oraz terenów osiedlowych i komunikacyjnych 5 km². Mały obszar zajmują wody (2 km²).

Gmina wiejska Chodzież jest gminą rolniczą, większy przemysł koncentruje się wokół Podanina. Gmina jest również dużym zagłębiem produkcji rybackiej prowadzonej na stawach w Oleśnicy.

Północną naturalną granicą gminy jest rzeka Noteć. Kontrast między płaską i monotonną Doliną Noteci (a górującym nad nią masywem Gontyńca (192 m n.p.m.) decyduje o atrakcyjności krajobrazu okolicy, zwanej swego czasu „Szwajcarią chodzieską”. Miłośnicy rozległych widoków znajdą tu niejedno ciekawe miejsce.

Gmina leży na styku dwóch odmiennych typów krajobrazu; nawet osobom przejeżdżającym przez jej tereny widoczny jest kontrast między z jednej strony płaskimi jak pas startowy łąkami nadnoteckimi a wysokimi wzgórzami morenowymi. Najlepiej wygląda to z poziomu łąk nadnoteckich; z obu stron, od północy i południa ciągną się pasma wysokich wzgórz. Miejscami krajobraz nabiera charakteru podgórskiego; największą atrakcją krajobrazową jest rozległy na wiele kilometrów widok Noteci płynącej środkiem szerokiej doliny.

Szczególnie ważną rolę w kształtowaniu warunków klimatycznych gminy odgrywa Pradolina Noteci, która poprzez podmokłe dno, dużą liczbę kanałów i rowów, obecność rzeki Noteć i Boleмки powoduje, że powietrze w tym rejonie charakteryzuje się podwyższoną wilgotnością.

Łąki i pastwiska zajmują około 39% powierzchni ogólnej gruntów rolnych gminy. Największy ich obszar leży w dolinie Noteci. W ostatnich dziesięcioleciach XX w. część kompleksów łąk z przyczyn gospodarczych została pozostawiona naturze - zaczęły porastać je krzewy i drzewa, stając się ostoją zwierząt. Dolina Noteci stanowi ważny

korytarz ekologiczny w okresie przelotów ptaków, na jej terenie gniazduje wiele rzadkich gatunków chronionych.

Przyczyniło się to do objęcia Doliny ochroną w postaci obszaru Natura 2000, dodatkowo cała Dolina leży w strefie chronionego krajobrazu „Dolina Noteci”.

W Dolinie prowadzona jest gospodarka łąkowa, wypas bydła i koszenie. Charakterystycznym rysem krajobrazu są liczne kanały służące do odprowadzania wody z łąk.

Pozostałe tereny wykorzystywane rolniczo w Gminie znajdują się na obszarze tzw. Wysoczyzny Chodzieskiej. Oddziela je od Doliny Noteci pas sporych wzniesień moreny czołowej z najwyższym z nich **Gontyńcem (192m n.p.m.)**.

W krajobrazie rolniczym przeważają pola obsiane zbożem, drugie pod względem powierzchni zajmowanej pod uprawę są ziemniaki. Nadnoteckie łąki stwarzają dobre warunki wypasu licznych stad bydła, produkcja trzody chlewnej jest niższa. Najlepsze gleby występują pomiędzy Trzaskowicami a Podaninem, wokół wsi Pietronki oraz między Ratajami i Konstantynowem. Są to gleby głównie III i IV klasy zaliczone do kompleksu 4 i 5 - żytniego bardzo dobrego i dobrego.

Okolice Chodzieży przed długi okres swoich dziejów leżały na pograniczu. Za pierwszych Piastów granicę z pomorskimi plemionami wyznaczała rzeka Noteć, z grodem w Ujściu strzegącym przeprawy przez rzekę. Na trasie wiodącej z Poznania do Ujścia a dalej nad Bałtyk wybudowano zamek chodzieski. Na potrzeby tego zamku powstawały liczne wsie służebne takie jak Rataje, Stróże, Strzelce, Podanin.

*Jezioro Strzeleckie w Chodzieży
Schützenssee in Chodziezen*

W późniejszych wiekach granica Polski przesunęła się znacznie na północ, jednak Chodzież nadal leżała na rubieżach państwa polskiego. Trudne do zagospodarowania tereny w Dolinie Noteci, gęste lasy pokrywające okolicę nie sprzyjały osadnictwu. Ostatnie wieki istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów to czas wojen, przemarszów obcych wojsk, epidemii. Postępują w tym czasie wpływy sąsiadów z zachodu – Niemców. Coraz liczniejsze jest osadnictwo niemieckie. Lata po rozbiorach Polski prowadzą do zaniku polskości na tych terenach – niemieccy właściciele dóbr zakładają nowe wsie, do których zapraszają osadników z terenów Niemiec.

Powstanie wielkopolskie, zwłaszcza walki w styczniu 1919 r. prowadzą do włączenia Chodzieży do nowopowstałego państwa polskiego. W okresie międzywojennym powiat chodzieski zwany był „Kresami Zachodnimi” Rzeczypospolitej.

W naszym przewodniku chcemy ukazać najpiękniejsze zakątki Gminy, odkryć karty historii, zachęcić do samodzielnych poszukiwań i pogłębić wiedzę o naszej Małej Ojczyźnie.

Tereny gminy nie obfitują w spektakularne zabytki przeszłości, dlatego poświęcamy uwagę nawet tym najmniejszym śladom historii, jakimi są przydrożne kapliczki, zapomniane cmentarze, stare drogi, elementy architektury wiejskiej.

Z uwagi na ograniczoną ilość miejsca w przewodniku niektóre informacje przedstawiamy w skróconej wersji. Zainteresowanych odsyłamy na nasze strony internetowe **www.obszarng.pl** oraz **www.wodyngr.pl**.

Jeśli nasz przewodnik zainspiruje czytelnika do samodzielnych poszukiwań i wędrówek będzie nam bardzo miło. Czytelników prosimy o uwagi pod naszym adresem: cao@onet.eu

*Stawy rybne pod Chodzieżą
Karpfenteiche bei Chodziezen*

KRAJOBRAZ

Chodzież zauroczyła Witkacego i prezydenta Mościckiego, który polował w okolicznych lasach. Malowniczym położeniem Chodzieży zachwycali się turyści już pod koniec XIX wieku. To oni nadali okolicy nazwę Chodzieskiej Szwajcarii. Chodzieski krajobraz zachwycił też mieszkającego w mieście pisarza Tadeusza Siejaka.

Do najpiękniejszych zakątków gminy Chodzież zaliczyć należy:

- obniżenie Strugi Oleśnickiej płynącej u stóp Gontyńca (okolice Oleśnicy i Trojanki),
- lasy bukowe porastające zbocza moreny czołowej,
- podgórskie widoki z Gontyńca i okolicznych wzgórz,
- dolinę Noteci w okolicach mostu przed Milczem
- punkt widokowy na dolinę Noteci w Nietuszkowie
- jeziora chodzieskie (Strzeleckie, Karczewnik, Miejskie)

Walory krajobrazowe gminy najlepiej poznawać w wędrując jednym z biegnących przez jej teren szlaków turystycznych. Węzeł szlaków znajduje się przy dawnym schronisku młodzieżowym za Domem Kultury.

Most na Noteci k. Milcza
Netzebrücke bei Milcz

Staw w Oleśnicy
Karpfenteich in Oelsnitz

Nadnotecka wydma k. Konstątnowa
Netzedüne bei Konstątnowa

Widok na Gontyniec
Aussicht auf Tempelberg

SZLAKI TURYSTYCZNE

Szlak pieszy czerwony okolice Konstąntynowa
Roter Wanderweg bei Konstąntynowo

Gontyniec
Tempelberg

Jezioro przy szlaku czerwonym
See am roten Wanderweg

Przez Gminę Chodzież prowadzą szlaki turystyczne piesze i rowe-
rowe, wiele z nich wiedzie przez Gontyniec –najwyższe wzniesie-
nie okolicy (192,5 m n.p.m.).

Nazwa wzgórze pochodzi od stojącej w dawnych czasach na jego szczy-
cie starożytnej świątyni pogańskiej (gontyny). Zbocza pokrywa piękny
las bukowy, na szczycie stoi 34 metrowa dostrzegalnia przeciwpożaro-
wa. Na zboczach Gontyńca w latach II wojny eksplodował przypadkowo
wystrzelony pocisk V 1. Podobno szczyt wzgórze odwiedzają rzadkie
gatunki motyli; aby się o tym przekonać wybierzmy się na wycieczkę...

SZLAKI TURYSTYCZNE

Szlaki znakowane piesze

Przez teren gminy ze wschodu na zachód przebiega szlak czerwony
pieszy PTTK łącząc ze sobą wiele miejscowości i ciekawych miejsc
w gminie. Ponadto wokół Chodzieży wyznaczono szlak czarny i szlak
żółty – są to szlaki okrężne

Szlak czerwony pieszy PTTK

**CHODZIEŻ - JEZ. STRZELECKIE - GONTYNIEC - PAPIERNIA
- TROJANKI - NIETUSZKOWO - CHRUSTOWO - UJŚCIE 22,5 KM**

Wędrówka po tym szlaku zapozna je ze wszystkimi typami krajo-
brazu na terenie Gminy Chodzież.

Na teren gminy wchodzi w okolicach Konstąntynowa Początkowo
prowadzi lasem wzdłuż rynny kryjącej w sobie liczne strumienie i kil-
ka jezior (m.in. J. Słomki) z lasu wychodzi przed wsią Pietronki (warto
zboczyć w lewo aby zobaczyć ładny pałac w starym parku). Odcinek
przebiega szosą do Chodzieży aby skrócić w lewo w las; przez krótki
odcinek razem ze szlakiem czarnym, następnie odchodzi w prawo
w stronę J. Miejskiego.

Obok dworca kolejowego do dawnego schroniska młodzieżowego
przy ul. Strzeleckiej. Stąd przez las obok dawnego amfiteatru i nad po-
łudniowy brzeg J. Strzeleckiego.

Przez 7 dolin i pagórków wiedzie na szczyt Gontyńca, dalej prze-
cina szosę do Czarnkowa i prowadzi do malowniczej Papierni. Stąd
w otoczeniu stawów rybnych do Trojanki, prosto w las i starą drogą do
Niezychowa przecinamy drogę krajową 11. Z lasu wyjeżdżamy na roz-
staju dróg i drogą koło cmentarza do wsi Niezychowo. Za Niezychowem
szlak wkracza w Dolinę Noteci i prowadzi do Chrustowa.

Szlak pieszy żółty - okrężny

**GONTYNYEC - OLEŚNICA - GONTYNYEC
- KARCZEWNIK CHODZIEŻ 21 km**
Najciekawszy wiosną (młoda zieleń buków)
oraz jesienią (kolory !)

Dobrze oznakowany szlak, jedynie w Oleśnicy należy uważać aby nie wejść do wsi, gdyż szlak ją omija. Szlak prowadzi morenowymi wzgórzami okolic Chodzieży. Daje przegląd różnorodnych lasów porastających stoki Gontyńca i wiedzie na jego szczyt. Duża różnica wysokości między brzegami Jeziora Miejskiego a szczytem. Prowadzi bardzo atrakcyjnymi lasami, wśród wzgórz i jezior. Rozpoczynamy przy Domu Kultury, początkowo razem za znakami szlaków czarnego i czerwonego w las aby następnie obok sanatorium dotrzeć do J. Strzeleckiego, kawałek wzdłuż jeziora i drogi krajowej 11, następnie w głąb lasu. Przecinamy drogę do Czarnkowa i lasem wjeżdżamy do Oleśnicy. Na wjeździe staw spiętrzający wodę na potrzeby całego ciągu stawów hodowlanych. We wsi obok dawnego pałacu i zaraz za nim skręcamy w lewo, zostawiając zabudowania wsi z boku. Ponownie dojeżdżamy do szosy czarnkowskiej obok miejsca postoju, za tym miejscem w lewo i coraz bardziej pod górę docieramy na szczyt Gontyńca. Już z daleka słychać szum wiatru w zainstalowanym na wieży obserwacyjnej wiatraku. Teraz zaczyna się najprzyjemniejszy odcinek naszej trasy. Droga prowadzi stopniowo w dół, szlak robi liczne zakręty poprzez malownicze lasy bukowe, świerkowe. Przy odrobinie szczęścia spotkamy jelenie, które w pagórkowatym terenie mają doskonałe kryjówki. Wyjeżdżamy z lasu obok dawnego pałacu w Karczewniku i ulicami miasta obok starej cegielni i promenadą nad jeziorem wracamy do punktu startu.

Szlak czarny pieszy -okrężny

CHODZIEŻ- RATAJE- CHODZIEŻ

Szlak łatwy w początkowej części wiodącej przez Chodzież i promenadą nad J. Miejskim.

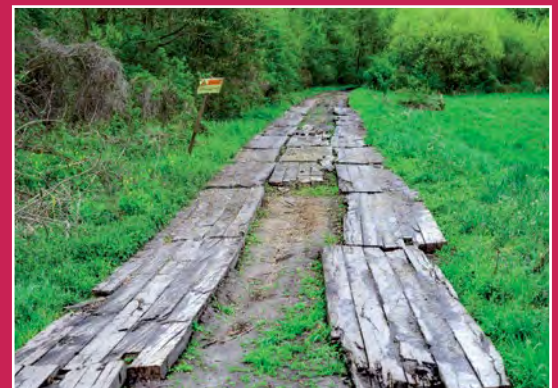
Przy Domu Kultury bierze początek pieszy szlak czarny, biegnący przez lasy otaczające miasto od południa. Prześciem podziemnym pod drogą krajową 11 i ulicami miasta nad J. Miejskie. Ładną promenadą nadjeziorną do Rataj, obok dużej plaży; skręcamy w lewo do szosy margonińskiej aby po paru metrach skręcić w prawo i pod górę pośród osiedla nowych domów. Mijamy pozostałości cmentarza ewangelickiego (tylko kilka

*Lasy chodzieskie
Chodziesen Wälder*

*Na żółtym szlaku turystycznym
Auf dem gelben Wanderweg*

*Droga ku Noteci
Weg zur Netze*

SZLAKI TURYSTYCZNE

*Bukowy las na Gontyńcu
Buchenwald auf dem Tempelberg*

*Droga w Karczewniku
Weg in Karczewnik*

*Dolina Noteci
Netzetal*

nagrobków) i starą drogą wysadzaną akacjami i lipami do lasu. Szlak skręca w lewo stopniowo pnąc się pod górę. Na wzniesieniu spotkamy znaki szlaku czerwonego; krótki odcinek oba szlaki wiodą razem, następnie szlak czarny prowadzi dalej na południe. Tutaj w terenie brakuje znaków, trzeba po dotarciu do szerokiej drogi leśnej skręcić w prawo a następnie znowu w prawo drogą biegnącą w stronę Chodzieży. Wychodzimy na skraju lasu na drogę prowadzącą do stoku narciarskiego; w lewo przecinamy drogę krajową 11, dalej ul. Kasprzaka, skręcamy w prawo i pod górę przez las dochodzimy do połączenia ze szlakiem żółtym, gdzie skręcamy w lewo. Pod wiaduktem kolejowym i wzdłuż brzegów J. Karczewnik. Przy kolejnym wiadukcie idziemy na wprost i wspinamy się pod górę aby dotrzeć do punktu naszego startu.

W XX w. w Wielkopolsce istniał dobrze rozwinięty system znakowanych szlaków pieszych PTTK; dobrze spełniał swoje zadania w dobie masowej turystyki (rajdy harcerskie, złoty itp.). W dzisiejszych czasach turystyki indywidualnej, gdzie głównym środkiem lokomocji jest własny samochód, turysta oczekuje raczej szlaków okrężnych mających postać pętli, na które może dojechać własnym autem, zostawić je i wrócić na miejsce postoju.

Poniżej propozycja dwóch tego typu szlaków autorstwa Włodzimierza Łęckiego nestora krajoznawcy ziemi nadnoteckiej. Wykorzystują one istniejące szlaki znakowane, łącząc ich najciekawsze odcinki.

SZLAK OKRĘŻNY CHODZIEŻ - GONTYŃCIEC - CHODZIEŻ

Znaki czerwone i żółte; 9 km. Szlak czerwony jest częścią szlaku z Chodzieży do Ujścia, a szlak żółty częścią szlaku okrężnego z Chodzieży do Chodzieży. Początek i koniec szlaku przy stacji kolejowej. Wariant pierwszy – trasa liniowa, wariant drugi – trasa okrężna. Możliwość parkowania przy stacji kolejowej. Ciekawy przebieg szlaku prowadzący w bardzo urozmaiconym terenie leśnym przez siedem wzniesień i siedem głębokich dolinek na szczyt Gontyńca – najwyższego wzniesienia w paśmie wzgórz morenowych okolic Chodzieży. Z Gontyńca do wyboru są dwa warianty szlakiem żółtym: krótszy do Oleśnicy, skąd do Chodzieży można dojechać autobusami MPK i dłuższy nad jez. Karczewnik, a stamtąd do Chodzieży – 17 km.

SZLAK OKRĘŻNY CHODZIEŻ - RATAJE - CHODZIEŻ

Znaki czarne na całej trasie; 13 km. Początek i koniec szlaku przy stacji kolejowej. Trasa okrężna. Możliwość parkowania przy stacji kolejowej. Szlak początkowo prowadzi przez miasto nad Jez. Chodzieskie, następnie piękną promenadą nadjeziorną, a później przez wzgórza

i lasy. Przecinamy rzekę Bolemkę dopływ Noteci. Z promenady mamy ładne widoki na otaczające jezioro wzgórza. W Ratajach szlak wspina się stromo po górę, starą drogą wysadzaną jaworami i akacjami. W lesie stok narciarski z panoramą Chodzieży. Ładne widoki, stok z wyciągiem narciarskim i zabytki w Chodzieży.

Szlak literacko-turystyczny śladami pisarza Tadeusza Siejaka

Szlak, około 15 km długości, zapoznający z najbliższą okolicą Chodzieży i miastem. Dobry na zapoznanie się z miastem. Polecane zwłaszcza przystanki na Wzgórzu Talerz i Gontyńcu. Przebieg trasy: Tablica nr 1 - Miejska Biblioteka Publiczna im. Stefana Michalskiego w Chodzieży, Tablica nr 2 - Miejski środek Sportu i Rekreacji Chodzieska Pływalska Delfin, Tablica nr 3 - Chodzieski Stok Narciarski, punkt widokowy na wzgórzu Talerz, Tablica nr 4 - Dom pisarza oraz Zakład Inżynierii Komunalnej(ZIK), Tablica nr 5 - Jezioro Karczewnik, Tablica nr 6 - Wzgórze Gontyniec. Na szlaku znajdują także trzy punkty oznaczone na mapie, w których, w terenie - nie ma tablic.

Cmentarz parafialny, ul. Władysława Jagiełły to końcowe miejsce na trasie szlaku - zabytkowa nekropolia przy ulicy Władysława Jagiełły w Chodzieży. Tutaj znajduje się miejsce ostatniego spoczynku pisarza. Grób Tadeusza Siejaka można znaleźć w sektorze A2 w 9 rzędzie. Grób oznaczony jest numerem 17.

Szlaki znakowane rowerowe

Przez obszar gminy przebiegają liczne szlaki rowerowe utworzone w początkach XXI w ze wsparciem środków unijnych. Maja one postać pętli, co jest bardzo wygodne dla turystów ,którzy poruszają się samochodem dowożąc rower na trasę. Oznakowane są symbolem roweru na białym tle; czasem pojawia się numer szlaku. Przebieg wielu z nich pokrywa się z systemem szlaków rowerowych Nadleśnictwa Podaniec – oznaczeniem jest biały kwadrat przekreślony ukośną zieloną kreską.

Szlaki z numerem 1 prowadzą na zachód od Chodzieży, z numerem 2 na wschód od stolicy gminy. Szlak R 1 penetruje tereny przy północnej granicy gminy, R 1 a część środkową a R 1 b jej południowo zachodnie rubieże.

R1 „Dolina Noteci”

Chodzież - Chodzież ok. 20 km

Początek szlaku przy dawnym schronisku młodzieżowym „Gontyniec”. Początkowo wzdłuż drogi krajowej nr 11, potem zjeżdżamy

Szlak żółty pieszy
Gelber Wanderweg

Szlak czerwony koło Papierni
Roter Wanderweg bei Papierni

Pola i łąki w dolinie Noteci
Felder und Wiesen im Netzetal

*Pod Gontyńcem jesienią
Herbst auf dem Tempelberg*

*Stawy w Trojance
Karpfenteiche in Trojanka*

*Na rowerowym szlaku
Auf dem Radweg*

do Oleśnicy. Skrajem wsi, obok dawnego pałacu Oleśnickich i dworu, przez pozostałości parku dworskiego a następnie drogą przez las częściowo przy stawach docieramy do Trojanki – dawnej osady przemysłowej (kuźnica żelaza), stąd początkowo leśną drogą, potem asfaltową do Nietuszkowa. Wieś zostawiamy po prawej stronie, chociaż warto do niej zajechać aby skręcić w osiedle i podziwiać panoramę Doliny Noteci. Na miłośników zabytków czeka pałac i zabudowania gospodarcze, które można podziwiać z daleka, gdyż są własnością prywatną. Niezależnie od wybranego wariantu zjeżdżamy stromo w dół z wysokiej skarpy na której leży Nietuszkowo.

Lokalną asfaltową drogą przez Milcz i Studzieniec wracamy do Chodzieży. Na przestrzeni kilometrów ciągną się łąki nadnoteckie.

R 1a Gontyniec Chodzież - Chodzież 19 km

Początek przebiegu szlaku pokrywa się z poprzednim; omija Trojanekę i wzdłuż stawu Papiernia zawraca do Chodzieży. Od dawnego schroniska ruszamy ścieżką wzdłuż szosy na Poznań. Mijamy po lewej cmentarz i kaplicę. Do końca miasta jedziemy chodnikiem, by potem niestety zjechać na ruchliwą krajową 11-tkę. Na skrzyżowaniu szlak odchodzi razem z drogą na Czarnków, by po chwili skręcić na Oleśnicę; tutaj pojawiają się pierwsze znaki szlaku. Jedziemy prosto do rozwidlenia dróg - nasza trasa wiedzie w prawo na Trojanekę. Kończy się asfalt. Malowniczą drogą (stare i pomnikowe drzewa) pośród stawów do osady Trojanka. Przed stawem skręcamy w lewo. Droga, czasem wąska wiedzie brzegiem stawu. Aż do lasu może być błotniście. Dojeżdżamy do Papierni - miejsca gdzie przed laty była osada. Pozostałości starej drogi - liczne pomnikowych rozmiarów drzewa (największa lipa, także buki), malowniczy staw. W dawnych czasach istniał tu na niewielkim strumyku młyn wykorzystywany przy produkcji papieru.

Droga serpentynami przypominającymi Beskidy wspina się teraz pod górę. Drogą przez las przecinamy szosę do Czarnkowa i dalej prosto już asfaltem o bardzo dobrej nawierzchni mijamy po lewej szczyt Gontyńca (191 m.n.p.m.). Widoki prawie podgórskie - dalekie panoramy i wzniesienia na ich końcu. Ten odcinek trasy to sama przyjemność - ale uwaga! trzeba ostro hamować!! Przez długi czas zjeżdżamy do Chodzieży. Na końcu zjazdu leśniczówka Karczewnik. Skręcamy w prawo w leśną drogę i dojeżdżamy do asfaltu. Brzegiem J. Karczewnik wracamy do Chodzieży.

R 1b Stróżewo

Szlak w postaci pętli wokół Stróżewa, dużej zadbanej wsi. Prowadzi przez tereny rolnicze, wśród polnych krajobrazów, między zabudowaniami

ciągącej się na wiele kilometrów wsi Stróżewice. Szlak wychodzi na teren sąsiedniej gminy prowadząc przez Wyszyń, Prosnę i Kakolewice.

R 2 „Słomki”

Szlak okrężny Chodzież-Chodzież 24 km

Umowny początek szlaku przy dawnym schronisku młodzieżowym, potem ulicami miasta i szosą przez Rataje do wsi Słomki (przy świetlicy wiejskiej napotkamy szlak R 3 prowadzący przez zachodnią część Gminy Chodzież i Margonin. Stąd razem ze szlakiem R 3 lokalnymi drogami do Pietronek. Od Pietronek razem ze znakami szlaku czerwonego pieszego szosą w stronę Chodzieży; skręcamy w las i przez las do południowego krańca J. Chodzieskiego. Brzegiem jeziora wracamy do punktu startu.

R 2a „Darz Bór”

Początek szlaku przy schronisku młodzieżowym - ulicami miasta w kierunku Poznania a następnie drogą krajową nr 11 w kierunku Podanina. Około 2 km za miastem żwirową drogą leśną wiedzie do Pietronek skąd wracamy do Chodzieży.

Szlaki kajakowe Szlak kajakowy Noteci

Noteć stanowiąca północną granicę gminy nadaje się do spływów kajakowych na całej swojej długości. Dogodne miejsca do rozpoczęcia spływu znajdują się w okolicy mostów w okolicach Białośliwia lub Milcza.

Rozpoczynając spływ przy moście w Białośliwiu (km 76) zwróćmy uwagę na miejsce, gdzie znajdowała się w dawnych czasach binduga - tutaj pnie ściętych drzew wiązano w tratwy i spławiano z nurtem rzeki. Płynąc z nurtem rzeki mijamy (84 km) budynek wędkarski, na km 85,5 widoczna wieża kościoła w Zacharzynie. Dalej Miasteczko Krajeńskie; za wsią po prawej stronie przystań z pomostem – dawna kolonia Sophiadamm (km 88). Zbliżając się do wysokich wzgórz na prawym brzegu mijamy Prawomyśl – na lewym brzegu miejsce po dawnej karczmi flisaków Netzekrug. Następnie mijamy Ciszewo – po lewej stronie zabudowania suszarni pasz, dawny folwark wymieniany w dokumentach w XIV w. Przepływamy pod mostem drogowym w Milczu (km 94,8) – pomosty rybackie. Kolejny most kolejowy w Dziembowie (km 97,6). Noteć zbliża się do stromej skarpy na lewym brzegu, na niej wieś Nietuszkowo, nieco dalej, na wysokości Chrustowa na lewym brzegu ślady po dawnym moście drogowym; stał przy nim urząd celny, a dalej droga prowadziła do karczmy zwanej Buchkrug.

Kajakiem po Noteci
Mit dem Kajak auf der Netze

Na Noteci
Auf der Netze

Most kolejowy w Ujściu
Eisenbahnbrücke in Usch

Arboretum w Podaninie
Arboretum in Podanin

W Labiryncie Wiedzy Przyrodniczej
Im Labyrinth des Naturwissens

Tablica edukacyjna nad J. Strzeleckim
Lehrtafel am Schützensee

Rzeka płynie dalej u podnóża skarpy, ślady po dawnym moście „krowim”, którym stada bydła przepędzano z jednego brzegu rzeki na drugi. Dopływamy do Ujścia – za mostem drogowym po lewej przystań wodna za remizą strażacką. Tutaj kończymy nasz spływ.

Po opuszczeniu Gminy Chodzież Noteć przepływa przez Ujście, gdzie znajduje się basen portowy (106,2 km), pomost cumowniczy (105,9 km) z dostępem do energii elekt. i wody i miejsce na postój (105,8 km) za mostem drogowym. Za Ujściem wpływamy do śluzy Nowe - śluza nr 12 (111,86 km). Długość śluzy 57,4 m, szerokość 9,6 m., spad 1,71 m. Obiekt wybudowano w 1896 r. Przy jazie bunkier z czasów II wojny światowej.

Ścieżki edukacji ekologicznej

Przy siedzibie Nadleśnictwa Podanin znajdują się dwie ścieżki edukacyjne:

Przy nadleśnictwie – długości 192 m prowadzi do Labiryntu Wiedzy Przyrodniczej – wiaty edukacyjnej przeznaczonej dla najmłodszych; poznają tutaj ciekawostki z życia leśnej przyrody. Dla starszych turystów ciekawie prezentuje się zdjęcie - panorama 360 stopni - widok z dostrzegalni przeciwpożarowej na Gontyńcu.

Dłuższa ścieżka prowadzi przez Arboretum – jej długość to 1300 m; odwiedzający mogą zapoznać się z wieloma gatunkami rodzimych roślin, w tym rzadkimi i chronionymi jak chamdafone północna, sasanki, cis pospolity. Ciekawe są donice, w których zgromadzono gatunki dobrane pod względem oddziaływania na nasze zmysły.

Ścieżka spacerowa

Prowadzi wzdłuż J. Strzeleckiego w Chodzieży; oferuje atrakcyjne widoki na taflę jeziora, dla spragnionych odpoczynku przygotowano ławki i zadaszone miejsca do siedzenia. Urozmaiceniem ścieżki są liczne tablice edukacyjne.

JEDZMY RYBY

PSTRĄG DUSZONY W PORACH

1 kg pstrąga
sól, estragon, pietruszka, dwie duże pory
dwie duże cebule, masło

Rybę umyć, pozbawić skrzel, dokładnie natrzeć solą, oraz posypać przyprawami. Cebulę i pora pokroić w plasterki w poukładać wraz z rybą w naczyniu żaroodpornym lub brytfannie. Dodać trzy łyżki masła lub 1/3 szklanki białego wina. Piec w piekarniku 200° C 15 – 20 min. Potrawę można także przyrządzić w naczyniu żaroodpornym w mikrofalówce.

OCHRONA PRZYRODY

Duża część obszaru gminy Chodzież objęta jest różnymi formami ochrony przyrody. Najbardziej chroniona jest Dolina Noteci ze względu na swoje wielkie znaczenie korytarza ekologicznego (trasy wędrówek zwierząt i ekspansji roślin) północnej Wielkopolski. Około 50 % powierzchni gminy (północna i zachodnia część) znajduje się na Obszarze Chronionego Krajobrazu „Dolina Noteci”.

W Dolinie Noteci wyznaczono najwyższą obecnie (poza parkiem narodowym) formę ochrony przyrody w Polsce – Obszar specjalnej Ochrony Ptaków (OSO) Natura 2000 **Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego**.

Najcenniejsze przyrodniczo są podmokłe łąki w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki oraz zarastające starorzecza. Obszar ten o nazwie „Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego” (PLB 300001) zajmuje powierzchnię 32408,6 ha, w tym w gminie Chodzież 4240,9 ha.

Inne obszary cenne przyrodniczo to:

- Zalewane muliste brzegi rzek
- Naturalne eutroficzne zbiorniki wodne
- Łęgi wierzbowe, topolowe, jesionowe, olszowe

Największym zagrożeniem dla funkcjonowania ekosystemów funkcjonujących w dolinie Noteci jest zmiana reżimu hydrologicznego samej rzeki. Innymi procesami mającymi negatywne oddziaływanie na ekosystemy doliny Noteci są: nawożenie łąk, proces sukcesji zarośli wierzbowych, a także osuszanie łąk, wycinka drzew i krzewów oraz eutrofizacja i zanieczyszczenie wód, zaniechanie lub zbyt duża intensyfikacja gospodarki stawowej.

W obrębie tego obszaru Natura 2000 znajdują się 2 ostoje ptaków o randze europejskiej: E37 (Stawy Ostrówek i Smogulec) i E38 (Stawy Ślesin i Występ). Występuje tu co najmniej 8 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi: w okresie lęgowym około 10% populacji krajowej podróżniczka; co najmniej 1% populacji krajowej bielika i kani czarnej; duża ilość kani rudej i błotniaka stawowego.

W okresie ptasich wędrówek co najmniej 1% populacji łabędzia czarnodziobego; duże ilości siewki złotej.

W gminie Chodzież szczególnie chronione są także:

- lasy wodochronne wokół obniżenia stawów oleśnickich
- lasy glebochronne na krawędzi wysoczyzny chodzieskiej, w rejonie Rataj i na wschód od Strzelec
- lasy uzdrowiskowe
- ostoje zwierząt w masywie Gontyńca

Drzewa w wiosennej szacie
Bäume im Frühlingskleid

Wiosenne łąki nad Notecią
Frühlingswiesen im Neztetal

Wiekowy pomnik przyrody
Uralter Naturdenkmal

Aleja grabowa w Oleśnicy
Hainbuchenallee in Oelsnitz

Pomnikowy platan w Oleśnicy
Naturdenkmal - Platane in Oelsnitz

Wyjątkowe pisklęta łabędzie...
Einmalige Schwänen Küken

TERENY ZIELENI

W gminie Chodzież ochroną objęto 5 zabytkowych parków o dużej wartości kulturalnej i przyrodniczej. Niektóre z tych założeń parkowych mają po 200 lat.

Ochroną objęto także drzewa rosnące na cmentarzu w Milczu oraz przy drogach (Stróżewo), występują one pojedynczo lub w niewielkich zgrupowaniach (Papiernia) lub szpalerach (Trojanka).

- Park dworski w Oleśnicy – park utworzono w XVIII w., w drzewostanie występują świerki, buki, klony, olsze i sosny. Na terenie parku znajduje się kilka pomników przyrody;
- Park dworski w Ratajach – park utworzono w XIX w., w drzewostanie dominują dęby, klony, kasztanowce i modrzewie. Ponadto w parku rośnie kilka drzew uznanych za pomniki przyrody;
- Park dworski w Strzelcach – Park powstał w XVIII w., drzewostan zbudowany jest z klonów, lip, wiązów, topoli, buki, graby i modrzewie;
- Park dworski w Pietronkach – park powstał w XIX w., ma powierzchnię 8 ha, w drzewostanie występują: dęby, lipy, kasztanowce, klony, jesiony, graby, wierzby, świerki, brzozy i wiązy;
- Park pałacowy w Nietuszkowie – w strukturze drzewostanu przeważają dęby, buki i jesiony.

CHRONIONE ROŚLINY I ZWIERZĘTA

Na obszarze **Natura 2000 Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego** występują następujące ptaki chronione związane głównie z terenami podmokłymi:

Bąk, bączek, bocian biały, czapla biała, łabędź czarnodzioby, łabędź krzykliwy, kania czarna, kania ruda, bielik, błotniak stawowy, błotniak łąkowy, zielonka, orlik krzykliwy, derkacz, żuraw, siewka złota, rybitwa czarna, zimorodek, podróżniczek, gąsiorek, ortolan, gęś białoczelna, kropiatka, jarzębatka, dzięcioł czarny, świergotek polny, batalion, dubelt.

JEDZMY RYBY

PSTRĄG DUSZONY W PIWIE I KOPERKU

1 kg pstrąga
sól, mieszanka ziół, dwie duże cebule
duży pęczek koperku, ½ szklanki piwa

Rybę umyć, pozbawić skrzel, dokładnie natrzeć solą, oraz posypać przyprawami. Cebulę pokroić w plasterki w poukładać wraz z rybą w naczyniu żaroodpornym lub brytfannie obficie przesypując średnio pokrojonym koperkiem. Dodać piwo. Piec w piekarniku 200° C 15 – 20 min. Potrawę można także przyrządzić w naczyniu żaroodpornym w mikrofalówce. Zamiast piwa można stosować śmietanę.

ZABYTKI I HISTORIA

Pierwsze ślady osadnictwa w okolicach Chodzieży (wzdłuż Pradoliny Noteci) datuje się na 5000 lat p.n.e. Młodsze są pozostałości kurhanu ziemnego na terenie miasta, z czasów kultury łużyckiej pochodzą cmentarzyska.

I wiek naszej ery to pierwsze ślady pobytu plemion germańskich, późniejsze wieki to czas osadnictwa ludności kultury grobów jamowych wywodzącej się ze Słowian Zachodnich.

Tereny wokół Chodzieży w początkach państwa polskiego były obszarem pogranicza plemion Polan i Pomorzan. Pomorze (tereny leżące na północ od Noteci) przyłączone do państwa polskiego za Mieszka I, po śmierci jego syna Chrobrego powróciło pod władzę Pomorzan. Bolesław Krzywousty ponownie przyłączył Pomorze do Polski; w czasach tego władcy w pobliskim Ujściu istniał znaczny gród zdobyty na pomorskim władcy Świętopelku około 1109 r.

Przez teren gminy przebiegał w średniowieczu ważny szlak handlowy z Poznania do Kołobrzegu. W tamtych czasach najważniejszą osadą był gród w Ujściu, znany ze źródeł pisanych od 1108 r. W początkach XIII w. Ujście zostało stolicą księstwa. W XII w. powstały najstarsze osady w okolicach Chodzieży: Oleśniczka, Strzelce, Stróżewo, Podanin i Rataje. Nazwy tych wsi wskazują, że były to wsie służebne, własność księcia. Część z nich także w latach późniejszych była własnością królewską lub książęcą. W późniejszych wiekach okolice były własnością takich rodów jak Grzymalicy, (później z przydomkami: Strzeleccy, Olescy, Chodziescy, Studzińscy, Nietążkowscy) Potuliccy i Grudzińscy.

Obszar ziemi chodzieskiej podzielony był na 3 klucze majątków:

Klucz Chodzieski – założyli go Potuliccy w XVI i XVII w. W 1649 r. przejmują go Grudzińscy. W 1830 r. Antoni Grudziński wskutek zbyt wystawnego trybu życia sprzedaje klucz chodziesko-oleśnicki Ferdynandowi von Zach. W latach 1848-1886 właścicielem Chodzieży i części klucza był Otto Koenigsmark.

Klucz Strzelecki – założony przez Potulickich w XVI i XVII w. W 1649 r. przejmują go Grudzińscy. W 1792 r. wdowa po Adamie Grudzińskim sprzedaje klucz Krzysztofowi von Zach. Ten zakłada wieś Zachasberg (Zacharzyn), a jego syn w 1818 r. Augustynowo (na część swej żony) Majątek w rękach rodu von Zach do 1878 r.

Klucz Oleśnicki – założyli go Olescy. Od 1746 r. władają nim Grudzińscy, którzy tu przenoszą swoją siedzibę po pożarze zamku w Chodzieży w 1789 r.

Osobne majątki to Nietuszkowo – gdzie władali Nietążkowscy i Pietronki – siedziba Radwanowskich (w 1827 r. przechodzi w ręce rodziny Steinmehr a potem von Leipziger).

W 1772 okolice Chodzieży zajmują Prusy; z krótką przerwą czasów Księstwa Warszawskiego 1806 – 1813, miasto i okolice do stycznia 1920 r. znajdują się pod zaborem pruskim.

Pałac w Strzelcach
Palast in Strzelce

Pałac w Pietronkach
Palast in Pietronki

Pałac w Oleśnicy
Palast in Oelsnitz

Stara zabudowa Kamionki
Alte Bebauung in Kamionka

Przy chodzieskiej promenadzie
An der Promenade in Chodziesen

Secesyjna kamienica w Chodzieży
Jugendstil Miethaus

Chodzież

Miasto liczące około 20 tysięcy mieszkańców malowniczo położone nad 3 jeziorami: Miejskim, Strzeleckim i Karczewnik. Od południa i zachodu nad miastem górują wzniesienia moreny czołowej, podczas gdy od północy i wschodu rozciąga się płaska Dolina Noteci. Ze względu na niewielką odległość od Noteci istniały w XIX w. plany połączenia Chodzieży z tą rzeką poprzez wykopanie kanału na strudze Bolemce.

J. Miejskie owalnego kształtu, ma ponad 100 ha powierzchni, przy średniej głębokości ponad 3 metry. Na jeziorze w sezonie kursuje statek wycieczkowy. Nad jeziorem poprowadzono piękną promenadę prowadzącą do sąsiedniej wsi Rataje.

J. Karczewnik – owalne, ponad 33 ha powierzchni, głębokość średnia 3,5 metra.

J. Strzeleckie – podłużne, malowniczo położone pośród lasu w głębokiej rynnie jeziornej; powierzchnia 15 ha, głębokość średnia 3 metry. Aby utrzymać poziom wody jezioro zasilane jest specjalnie wybudowanym kanałem prowadzącym wody ze Strugi Oleśnickiej.

Wszystkie te jeziora łączą się ze sobą.

Chodzież zachowała charakter małego miasteczka. Centrum skupia się wokół sporego rynku nad którym góruje dzwonnica kościoła św. Floriana. Atrakcyjne tereny spacerowe znajdują się na nadjeziornej promenadzie i w lasach otaczających miasto.

Ciekawa jest historia miasta, którego mieszkańcy w większości polskiego pochodzenia dzielili swe losy z osadnikami niemieckimi i żydowskimi. Stosunki między tymi narodami przeważnie układały się prawidłowo, nie licząc okresów przesileń w czasach wojny.

Pierwsza wzmianka o osadzie w Chodzieży w źródłach pisanych pojawia się dopiero w 1409 r. (mowa w nich o plebanie Wawrzyńcu). W marcu 1434 r. następuje w pobliżu wsi Chodzież lokacja miasta na prawie niemieckim; otrzymało ono prawo cotygodniowego targu w każdą sobotę i jednego jarmarku na św. Wawrzyńca w dniu 10 sierpnia. Nastąpiło to na prośbę Trojana z Łekna – sędziego kaliskiego, ówczesnego właściciela okolic.

Król Władysław Jagiełło w nadaniu praw miastu pisał, że aby miasto mogło się szybciej rozwijać wycofuje wszelkie prawo polskie oraz zwyczaje, które mogą mieć prawo niemieckie. (Prawo magdeburskie było nowym sposobem organizacji wewnętrznej miast i wsi, sprzyjającym ich rozwojowi poprzez zapewnienie szerokiej autonomii mieszkańcom). Mieszczan wyjmuje się spod prawa królewskiego i odpowiadają przed swoim panem dziedzicznym.

Jeszcze w XV w. rozróżniano Chodzież Wieś – był to zamek z folwarkami i Chodzież Miasto – osadę miejską.

Wiek XVI, przynosi nam ciekawy dokument. Spis probostw diecezji poznańskiej z 1510 r. wymienia poszczególne miejscowości w okolicy Chodzieży z podaniem ich właścicieli oraz z wyszczególnieniem danin jakie płacą na rzecz kościoła:

Proсна – należy do Macieja Czarnkowskiego, płaci grzywnę biskupowi poznańskiemu, istnieje 5 oberż, każda płaci plebanowi po groszu.

Ostrówek – pana Chodzieskiego (linia Potulickich); jest 14 łanów, 1 pusty. Płacą wiardunek biskupowi, 2 łany należą do sołectwa, 9 zagrodników płaci po 1 groszu.

Stróżewo – tegoż Chodzieskiego; 10 łanów oraz 1 pusty. Do sołectwa należą 2 łany, 9 oberż płaci po 1 groszu.

Slanki (Słonki – 11 łanów, z tego 5 łanów do pani Strzeleckiej, płacą czynsz biskupowi poznańskiemu; 6 należy do pana Chodzieskiego, płacą po 6 gr. Plebanowi, 3 zagrodników po 1 gr.

Milcz Pana Nietąskowskiego – 5 łanów, 1 pusty, płacą czynsz kapitule poznańskiej po 6 gr., z 2 łanów sołeckich po 1 gr. Tak samo zagrodnik.

Olesznica p. Oleskiego – 13 łanów, 1 pusty po 6 gr. Plebanowi, 2 oberże po 1 gr.

Camionka pana Oleśnickiego – 8 łanów, 12 pustych, 2 łany sołeckie puste. Dziesięciny stamtąd należą się kustoszowi kościółka NMP na wyspie tumskiej w Poznaniu.

Radwańki pana Radwanowskiego – 6 łanów, 14 pustych, 2 łany sołeckie płacą biskupowi poznańskiemu po 6 gr. z łana

Pietrzmańki – tegoż Radwanowskiego – 6 łanów i 16 pustych oraz 2 sołeckie puste, 2 zagrodników płaci po 1 gr biskupowi.

Podanino p. Chodzieskiego – 12 łanów, płacą po 6 gr. Biskupowi, 2 łany sołeckie nie płacą żadnej dziesięciny, 9 oberż po 1 groszu.

Podszolcize – 19 łanów, 9 pustych czynsz biskupowi poznańskiemu, 4 łany sołeckie puste, 2 oberże po 1 groszu.

Kalawa – cała wieś jest pusta

Rataje – 17 łanów, 2 puste, 3 łany sołeckie; płacą kapitule poznańskiej, 4 oberże plebanowi po 1 groszu.

Wyszyny – 3 oberże i 8 zagrodników po 1 gr. plebanowi.

Księgi miejskie Chodzieży zaczęto prowadzić w 1540 r. Wiadomości o życiu miasta przed tą datą przynosi archiwum diecezjalne. Dowiadujemy się, że w 1458 r. król Kazimierz Jagiellończyk zażądał pomocy w wojnie z Krzyżakami – Chodzież wystawiła 2 piechurów, Ujście – 10, Rogoźno – 15.

Wraz z rozwojem miasta rośnie dobrobyt mieszczaństwa, co powoduje pewne ambicje kulturalne; młynarz Andrzej posyła swego syna na studia teologiczne. Kuśnierz Aleksy z Poznania procesuje się z Marcinem – kuśnierzem chodzieskim o zwrot kosztów nauki kuśnierskiej jaką ten w Poznaniu pobierał. W 1591 r. był w mieście chirurg o imieniu Baltazar. Pojawiający się osadnicy – Niemcy ulegali szybkiej polonizacji; w wiekach XV i XVI w księgach miejskich notowane są wyłącznie nazwiska polskie.

W owym czasie centrum miasta opasane było murem miejskim; w 1552 r. mowa jest o starej bramie miejskiej, przez którą prowadzi droga do Oleśnicy.

Dom z polnych kamieni i cegły
Haus aus der Feldsteinen und Ziegeln

Dawna maszyna parowa
Alte Dampfmaschine

Właścicielka Strzelec – Joanna Grudzińska
Joanna Grudzińska – Strzelce Inhaberin

Stare domy w Chodzieży
Alte Häuser in Chodziesen

Reformacja zawitała do Chodzieży w 1530 r. kiedy to właściciel miasta Potulicki przekazał kościół katolicki ewangelikom. Katolicy do 1559 r. korzystali z kościoła św. Trójcy, a w latach 1559 – 1589 nie było w mieście katolickiego duchownego. Istniała w Chodzieży znana szkoła luterkańska, gdzie szlachta kształciła swoich synów.

Wiek XVII

W 1607 r. dziedzic miasta Jan Potulicki rozporządza, że puste place w mieście należy zabudować a domy podniszczone naprawić.

Potop szwedzki przynosi spalenie części miasta (m.in. kościoła kolegiackiego) oraz rabunki ze strony żołnierzy.

Ciężki los miasta podsumowuje stara kronika pisząc „Gorzało miasto pod Szfedy”; dalej pisze o wszelkich okupantach jakich miasto widziało w tym czasie „Niemcy, Szwedzi, Rabownicy”.

W XVII wieku zaczyna się rozwijać sukiennictwo w mieście. Już w 1450 r. w dokumencie Trojana z Łekna mowa o licznych stadach owiec w okolicy. Po 1655 r. po osiedleniu się sukienników z Leszna następuje szybki rozwój sukiennictwa. Do osiedlenia się sukienników z Leszna doprowadziły wypadki z czasów potopu szwedzkiego. Polskie wojska spaliły za pomoc udzieloną Szwedom protestanckie Leszno, a jego pozbawieni dobytku mieszkańcy osiedlili się m.in. w Chodzieży. Pod koniec XVII w. na zaproszenie Grudzińskiego, który wytycza dla nich Nowe Miasto (dzisiaj ul Kościuszki) przybywają też niemieccy sukiennicy (katolicy) dla których buduje się Kościół Św. Barbary.

Zapotrzebowanie na wełnę powoduje rozwój hodowli owiec w okolicznych wsiach.

O obyczajach ówczesnych mieszkańców ciekawe informacje przynoszą księgi miejskie. W 1685 r. zapisano w nich dwie ciekawe notatki:

Za nieprzestrzeganie świąt wymierzano karę leżenia krzyżem w czasie nabożeństwa, a dziewczyny przyłapano na kradzieży rozsady w ogrodach stawiano pod pręgierzem.

W mieście pod koniec XVII w. istnieje apteka.

Prawdziwą plagą drewnianych w przeważającej części miasteczek były liczne pożary; w 1690 r. spaliło się w Chodzieży 16 domów; w 1691 r. - 9 domów.

Wizytacja kościelna z 1696 r. dostarcza licznych informacji na temat okolicznych miejscowości (wsi należących do parafii chodzieskiej) i panujący tam stosunków:

Chodzież (zamek) – dostarcza pszenicę, jęczmień i owies. Z każdej kwarty roli miejskiej płaci się 6 groszy, od każdego domu po 1 czeskim.

Studzieniec – ma 10 gospodarstw kmiecych niegdyś katolickich, dziś heretyckich.

Milcz – ma 5 osad, 1 opuszczoną. było niegdyś 6 kmieci, obecnie rolę uprawia dominus.

Stróżewo – ma 10 osad, jedną opuszczoną, obecnie zajmują je Germanie.

Ciszewo – folwark pański, obecnie nie wiadomo dlaczego nic nie płaci.
Ostrówek – ma 14 gospodarstw, było tam 15 kmiotków i 2 sołectwa
obecnie te łany zamienione są na folwark pański.

Huta- folwark pański, obecnie nic nie płaci.

Oleśnica – ma 14 osad, było 14 kmiotków, obecnie 1 kmiotek, reszta osad zamieniona na folwark.

Kamionka – było 21 kmiaci, cała wioska jest opuszczona, zniszczona i nic się z niej nie płaci.

Rataje – 22 osady, były 3 sołectwa i 19 kmiaci. Wszystko zamienione dzisiaj na folwark.; prócz tego istnieje 12 pól, które uprawiają wolni gospodarze.

Podanin – 15 łanów i 1 sołectwo, siedzą na nich Niemcy, ponadto wolni gospodarze.

Strzelce – folwark i 2 kmiaci.

Mirowo – tylko folwark.

Słomki – było 12 kmiaci obecnie 5.

Piotrunki – 24 łany; było 8 kmiaci obecnie nie masz kmiotka żadnego, tylko folwark.

Radwanki – 21 łanów, było 20 kmiaci obecnie wszystko zamienione na folwark.

Podstolice – mają 27 łanów i tyluż było dawniej kmiaci. Obecnie nie ma ani jednego; ziemię zamieniono na folwark, który uprawia Mikołaj Breza.

Wyszyny – jednego roku płacą do Chodzieży, drugiego do Ryczywołu. Było 12 kmiaci obecnie tylko 5.

Prosna – było 18 kmiaci, łanów 9. Obecnie kmiaci nie ma; wolni gospodarze uprawiają swoje pola, reszta zamieniona na folwark.

Grabówiec – nowo założona wieś; jest sołtys i 6 gospodarzy Niemców.

Kaława – od wielu lat zupełnie opuszczona; (położona była na terenie dzisiejszych Stróżewic).

Razem w parafii chodzieskiej było 20 wsi, z tych nie istnieją już Kaława i Huta.

Młynów było 9:

Miejski, Krąpka, Wierzbnik, Kłos, Papiernik, Oleski, Hamer, Nowy Młyn (zupełnie opuszczony), Buduje się w Piotrunkach, nazywa się „Jaracz”.

W mieście działały cechy: piwowarski, sukienniczy, szewski, garncarski, malarski, krawiecki/kuśnierski.

Bogaty cech piwowarów miał obowiązek utrzymywania nauczyciela i szkoły. Od każdego warzenia piwa dawali wikarym 6 stągwi piwa.

Wiek XVIII to czasy licznych klęsk żywiołowych, zarazy i wojen.

Kroniki podają, że w 1703r. były takie wichury, że obalały domy i drzewa. W 1708 r. kronikarz notuje – mrozy wielkie, młyny stoją stąd głód brak chleba i napojów

Pamiątkowy kamień w Mirowie
Gedenkstein in Mirowo

Dawny młyn Kłos
Alte Kloss Mühle

Kościół w Wyszynach- niegdyś parafia chodzieska
Kirche in Wyszyny – einst im chodziesen Pfarrbezirk

Wnętrze kościoła św. Floriana
Innenraum der Heiligen Florian Kirche

W 1709 r. dzuma powoduje śmierć 624 dorosłych mieszkańców Chodzieży, większość mieszkańców ucieka masowo do Morzewa, skąd dziedziczka miasta - Teresa Grudzińska każe ich przemocą w dniu 9 listopada 1709 r. sprowadzić z powrotem.

Za rządów ówczesnego proboszcza, księdza Rydzyńskiego, zachodzi ciekawy incydent: kilku mieszczan, sami Niemcy zamiast wziąć udział w procesji św. Barbary w odpust dnia 3 grudnia poszło na wesele do żyda Abla i tańczyło z „niewiernymi żydówkami”. Był to czas adwentu, kiedy tańce są zakazane. Proboszcz wniósł skargę na nich do władz miasta a burmistrz skazał winowajców na 20 grzywien każdego.

W wojnie domowej między Augustem Sasem a Stanisławem Leszczyńskim okolniczna szlachta wzięła udział po stronie Leszczyńskiego. Stworzyła osobny „chodzieski korpus jazdy” pod dowództwem Sapiehy. Brała udział w bitwie pod Kaliszem w 1706 r. z Moskalami i Sasami. Z ran odniesionych w bitwie umierają Jan Jankowski i Marcin Piotrowski, pochowani na cmentarzu św. Barbary. W następnym roku z ran umiera Jan Zawisza, oficer wojsk Potockiego, pochowany w kaplicy św. Anny w kościele kolegiackim.

W 1712 r. w mieście stacjonuje wojsko rosyjskie. W następnych latach wojska szwedzkie, pruskie, saskie, polskie (głównie rozlokowane po królewskich folwarkach w Ratajach, Podaninie, Podstolicach).

W 1715 r. posądzona o otrucie człowieka niejaka Anna Bzdzielka dwukrotnie brana na tortury.

W 1724 r. dzierżawcą Rataj był saski oficer Gerad Luettichau; we wsi stacjonował większy oddział wojsk saskich do 1730 r. Wojska królewskie pod wodzą księcia saskiego Jana Adolfa stacjonowały w okolicy do 1735 r. Obecność wojsk powoduje coraz częstsze tarcia między wojskiem a ludnością okoliczną z powodu obowiązkowych dostaw siana, słomy, owsa. W 1759 r. Grudzińscy skarżą się na wojska pułku piechoty królewiczowskiej. W ziemi chodzieskiej Fryderyk II pruski szukał rekruta do swej armii, pomagali mu w tym liczni wyrodní synowie ojczyzny.

W latach 1730-1738 Karol Grudziński zakłada wiele wsi zasiedlonych przez Niemców (okolice wsi Strzelce, Milcz, Oleśnica, Stróżewo). Były to: w 1738 r. – Stróżewice, w 1746 r. – Milczewskie Olendry, W 1730 r. – Huta (Trzaskowice) i Krystynka, w 1753 r. – Strzeleckie Olendry, w 1747r. – Kunkolewo, w 1740 r. – Niewiemko, w 1750 r. – Ostrówki Olendry (w 1773 r. w tej wsi 95 % nazwisk to Niemcy). Pruski kataster z 1773 r. podaje, że w Mirowie byli tylko niemieccy chłopci, w Pietronkach było ich 95 %, w Słomkach - 20 %, w Podstolicach - 80 %. Niemieccy osadnicy pochodzili głównie z dzisiejszych Kaszub oraz okolic Landsbergu (dzisiejszego Gorzowa Wielkopolskiego).

W 1754 r. w mieście powstaje bractwo strzeleckie – służące utrzymaniu porządku. W 1754 r. wielki pożar niszczy miasto i kościół, który wspaniale odbudowuje Karol Grudziński.

W 1756 r. na szubienicy umierają dwaj złoczyńcy Jan i Józef. W 1758 r. w Chodzieży i okolicach grasuje rosyjska armia gen. Fermora, przyniesiona przez nią zaraza pustoszy miasto.

Nagrobek z cmentarza ewangelickiego w Chodzieży
Grabstein aus dem evangelischen Friedhof in Chodziesen

10.10.1768 r. potyczka 200 konfederatów barskich ze zwolennikami króla. Mały oddział 36 żołnierzy królewskich zadał konfederatom straty do 100 zabitych. Konfederaci natomiast podłożyli ogień w 5 punktach miasta.

Po pierwszym rozbiórce Polski obszar gminy Chodzież znalazł się na długi pod panowaniem niemieckim.

12.07.1772 r. wczesnym rankiem oddział huzarów pruskich pod dowództwem Małachowskiego wkroczył na rynek. Poprowadzono granicę zaboru pruskiego na południe od Budzynia.

Po 1772 r. powstaje w mieście Kolonia Buczkowo – dzisiaj ulica w mieście; w 1784 r. mieszkali tam Niemcy.

W 1789 r. w styczniu były tak wielkie ulewy, że drogi do miasta były zalane.

W 1798 r. wielki pożar, w którym płonie wielka ilość domów: aż 102 domy chrześcijan i 47 domów Żydów oraz kościół św. Trójcy. Gospodarcze straty były potężne – spłonęły domy 44 sukienników, 18 domów szewców co było wielkim ciosem dla miasta.

W 1799 r. – wizytacja kościelna Józefa Dalskiego – proboszcza w Wałczu, dyrektora królewskiego gimnazjum w Wałczu (*był on tzw. oficjałem biskupa poznańskiego na Prusy Zachodnie, który to urząd ten przetrwał do czasów I wojny*).

Do parafii chodzieskiej należały wówczas:

Grabówiec, Glashuette (Kamionka), Krystynka, Knarrhuetten (Trzaskowice), Milcz i Olendry Milczewskie, Oleśnica z Młynem, Ostrówki, Piotrunki z Żabim młynem i kolonią, Radwanki, Rataje z kolonią, Słomki, Stróżewo z Wymysławem i Olendrami Strzeleckimi (Strzelęciny), Studzieniec, Wyszyny, Ciszewo, Mirowo, Nowy folwark (Kierzkowice), Młyn Borka, Hamer z oberżą (dziś Trojanki), Kłós (Urbanowo), Wierzbnik (niegdyś za ul. Leśna), Papiernia, Folusze : Ciszę, Nowy Folusz, Oleski Folusz, Karczewnik, Kromka (Krapka).

Dalski raportuje: *„Do komunii Św. Wielkanocnej nie uczęszcza 15 mężczyzn, którym dla nałogu pijaństwa i t.p. rozgrzeszenia dać nie można”; Przy kościele jest dzwonnica z muru pruskiego, w niej jeden większy i trzy mniejsze dzwony. Cmentarz murem opasany z 3 furtkami. Od 1772 r. ciała parafian chowa się na cmentarzu św. Barbary. Wosk do wiecznej lampki dostarcza z dawna synagoga.*

Akuszerki (położne) są w Chodzieżu, Oleśnicy, Słomkach, Grabówcu i Kamionce. Są pouczone jak mają w razie potrzeby chrzczyć.

Protestanci mają swoje oratorium własne, cmentarz poza miastem (tam gdzie dziś szpital ewangelicki), własnego pastora mają od 1776 r.

Żydzi, których jest wielka liczba mają własną synagogę i cmentarz. Są i publiczni grzesznicy, dający zgorszenie pijaństwem i niemoralnym życiem”.

Wiek XIX – to postępująca germanizacja miasta i okolicy

Okres panowania pruskiego zostaje na krótko przerwany dzięki zwycięstwom armii francuskiej i utworzeniu Księstwa Warszawskiego.

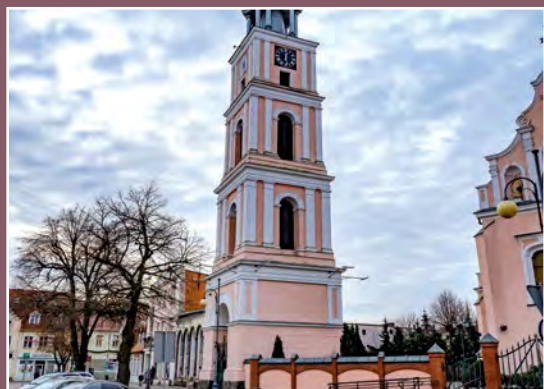
Zabudowa Kierzkowic (dawny Nowy Folwark)
Bebauung von Kierzkowice

Młyn w Trojance
Mühle in Trojanka

Urodzajne pola okolic Strzelc
Fruchtbare Felder bei Strzelce

Dzwonnica odbudowana w 1840 r.
Wiederaufgebauter im Jahr 1840 Glockenturm

Pałac Pietronki
Palast Pietronki

Plebania Chodzież
Pfarrhaus in Chodziesen

W 1812 r. Napoleon nadaje 28 dawnych polskich majątków swoim oficerom; przez cały XIX w. wielu niemieckich chłopów przechowywało kwity jakie armia francuska dawała w latach 1806/1807 i 1812 za aprowizację.

W późniejszych latach powstają nowe osady zasiedlane przez Niemców (Neuwerder zasiedlony na pocz. XIX w. Wolfsheim przed 1831 r.).

W XIX w. największą i najboleśniejszą ranę sprawie katolickiej i narodowej zadało przejście wszystkich majątków ziemskich z rąk polskich w niemieckie.

W 1826 r. – Pietronki przechodzą w ręce niemieckie. Właścicielką zostaje Sofia Wilhelmina von Leipziger, w 1840 r. Dziedziczy je po matce lejtnant Henryk von Leipziger. Piotronki w ręku Leipzigerów były do 1881 r. Potem przejął je ówczesny dzierżawca Rataj Ernst Felsch (do 1899 r.) a po nim rentier Alfons Strach.

W 1830 r. Zacha kupuje dobra chodzieskie i oleśnickie. Jako właściciel Chodzieży ma obowiązek utrzymywać kościół katolicki. Będąc sam protestantem, odbudowuje własnym sumptem w 1840 r. istniejącą do dzisiaj wieżę dzwonnicy przy kościele kolegiackim (w miejsce spalonej w 1838 r.)

Klucz strzelecki od końca XVIII w. posiada Krzysztof von Zacha (założyciel Zacharzyna), w 1849 r. dziedziczy Konstantyn von Zacha (założyciel Konstantynowa) - w ręku rodziny Zachów do 1878 r. Strzelce przechodzą w 1895 r. w ręce znanego polakożercy Hermana Kennemanna, w 1910 r. dziedziczy je jego córka Jadwiga zamężna Jouanne.

W 1854 r. ówczesny właściciel Chodzieży hrabia Koenigsmark sprzedał kupcom z Frankfurtu zamek chodzieski, zniszczony pożarem, razem z młynem w Kromce za kwotę 8000 talarów.

Rok 1830 upłynął pod znakiem kolejnej epidemii; grasuje cholera a dla zmarłych w wyniku tej choroby zakłada się osobne 22 cmentarze choleryczne.

Dzień 15.07.1838 r. przynosi kolejny pożar miasta; około godziny 13-tej w dzielnicy żydowskiej wybuchł pożar, który strawił 78 domów, także dzwonnice a w niej 5 dzwonów.

W 1848 r. na krótko ożyły nastroje narodowe wśród Polaków. Wiosna Ludów nie przyniosła jednak odrodzenia państwa polskiego, a mieszkający w mieście Niemcy jednoczą się w zbrojny związek tzw. Netzebrueder (Braci Noteckich) dla obrony niemieczyny na terenach nadnoteckich. Działający na rzecz polskości ówczesny proboszcz ksiądz Tafelski poddany zostaje szykanom; plebania i kościół zostają splądrowane przez Niemców, bo Żydzi donieśli im, że w kościele schowana jest broń i polskie sztandary.

Masowa emigracja do Ameryki powoduje stagnację w rozwoju miasta. Przez cały XIX w. liczba mieszkańców utrzymuje się na stałym poziomie.

W 1811 r. miasto liczyło 268 domów – 2986 mieszkańców; w 1837 r. - 200 domów i 2925 mieszkańców (1863 chrześcijan i 1062 żydów, w 1871 r. miało 3092 mieszkańców w 272 domach (1274 ewangelików, 1020 katolików, 3 dysydentów, 795 żydów).

W 1877 r. nazwa miasta zmieniona została na Kolmar dla uczczenia Landrata v. Colmar – Meyenburg, dzięki którego staraniom linia kolejowa

z Poznania poprowadzona została przez miasto. W 1879 r. uruchomiona zostaje linia kolejowa Poznań – Piła, a w 1908 r. linia do Gołańczy.

W 1815 r. miasto zostaje stolicą nowoutworzonego powiatu. Obejmuje on 6 miast (Chodzież, Piła, Margonin, Ujście, Szamocin i Budzyń oraz 130 wsi). Powoduje to budowę budynków na potrzeby nowej administracji. Od 1879 r. siedziba sądu okręgowego. W 1897 r. powstaje nowy powiat chodzieski o kształcie zbliżonym do współczesnego.

Głównym zatrudnieniem ludności było sukiennictwo, rolnictwo, handel zbożowy i kramarski. W mieście rozwijał się handel prowadzony głównie przez Żydów. Podstawowe towary to wełna, miód i pierze.

Po roku 1817 wskutek coraz większej liczby Niemców w mieście, w parafii katolickiej zatrudniony jest niemieckojęzyczny wikariusz. Księża chodziescy jednak odgrywają ważną rolę w utrzymaniu polskości miasta. W 1864 r. ówczesny proboszcz – ksiądz Cybichowski notuje z oburzeniem zniemczanie polskich nazw miejscowości:

- Oleśnica – Oberlessnitz
- Folwark zamkowy (dziś Oleśniczka wraz z Babiądziurą – domy przy szosie ujskiej) – Unterlessnitz
- Nowy folwark (Kierzkowice) – Neu-vorwerk
- Milcz – Steinach
- Ciszewo – Netzland
- Stróżewski folwark – Strausberg
- Karczewnik – Warrow

Zmiana nazw była inicjatywą ówczesnego właściciela okolic Chodzieży hrabiego von Koenigsmark.

Ciekawostką jest fakt, że około 1880 r. koło Buczkowa była osada cygańska; część jej mieszkańców wymarła, część wywędrowała.

Pod koniec XIX w. miasto ma 2912 mieszkańców. Liczba ludności zmniejszyła się na skutek emigracji do Ameryki. W Chodzieży jest jeden kościół katolicki, jeden ewangelicki i jedna synagoga. Mieszka w niej 707 analfabetów. Istniały zakłady przemysłowe: farbiarnia, wielka fabryka fajansu, tartak, browar, młyn, cegielnia.

Ciekawym zjawiskiem jest stopniowe odbudowywanie się polskości na ziemi chodzieskiej pod zaborem pruskim. Napływ polskich chłopów do pracy w chodzieskich fabrykach hamuje nieco postępy niemczyzny w mieście. Jednak nadal większość jego mieszkańców (włączając kilkuset Żydów) mówiła po niemiecku.

W 1895 r. w granice miasta włączono samodzielne dotąd gminy: Buschkowo (199 mk.), Krumke-Neuwerder (328 mk.), Młyn Miejski Chodzież (47 mk.), dobra Rataje (109 mk.).

Wiek XX

Początek XX stulecia przynosi kolejny pożar w mieście. 13.07.1908 r. o godzinie 23.00 piorun uderzył w dzwonnice i wywołał pożar. Ogień dostrzegł chłopiec - Paweł Freytag; ogień zwałgił tylko kilka belek; scenę tę ukazuje obraz w wielkim ołtarzu kościoła katolickiego.

Pałac w Karczewniku
Palast in Karczewnik

Sąd rejonowy w Chodzieży
Bezirksamt in Chodziesen

Willa w Chodzieży
Villa in Chodziesen

Pomnik Wzgórza Morzewskie
Denkmal in Wzgórza Morzewskie

Pozostałości zamku chodzieskiego
Überreste vom chodziesen Schloss

Sanatorium z 1925 r.
Kurhaus aus dem Jahr 1925

W 1920 r. miasto wraca do Polski ale większość okolicznych majątków ziemskich nadal pozostawała w rękach niemieckich.

Ówczesny kronikarz z żalem stwierdza: „*STARODAWNE NAZWY POLSKIE OCALAŁY LI TYLKO DZIĘKI DOKUMENTOM SPISANYM; TRADYCJA POLSKA WSKUTEK GERMANIZACJI OSTATNICH POKOLEŃ ZOSTAŁA ZUPEŁNIE PODKOPANA*”.

W 1925 r. powstaje Wielkopolski Specjalistyczny Szpital Chorób Płuc i Gruźlicy.

Pierwszy miesiąc okupacji w 1939 r. przynosi egzekucje polskich działaczy (41 rozstrzelanych na Wzgórzach Morzewskich). Następują wysiedlenia Polaków a na ich miejsce sprowadza się osadników (z Rumunii, Mołdawii) – jest to około 4100 osób w całym powiecie chodzieskim.

W styczniu 1945 r. Chodzież zostaje wyzwolona przez Armię Czerwoną.

W latach 70- tych w fabrykach porcelany w Chodzieży pracowało około 3 tysiące osób.

ZWIEDZANIE

Zamek chodzieski (obecnie Centrum Handlowe na ul. Grudzińskich)

Najstarsza część miasteczka skupia się w pobliżu dawnego zamku. Jest to płatanina wąskich uliczek: ulice Górna, Piekary, Końska, Kowalska, Psia.

Przez okolicę przebiegał ważny trakt handlowy z Poznania nad morze. Dla bezpieczeństwa przejeżdżających kupców wybudowano pierwszy zamek w Chodzieży.

W 1368 roku granica z Pomorzem odsunięta została znacznie na północ dzięki odzyskaniu przez Kazimierza Wielkiego terenów historycznej Krainy i Ziemi Wałeckiej.

Zamek był siedzibą możnych rodów władających Chodzieżą i okolicą. W 1656 r. okoliczna szlachta zebrała się w nim i broniła przed szwedzkim oddziałem, który nadciągnął z zamku w Gołańczy. Zamek spalił się podczas wielkiego pożaru w 1789 r.

Ostatnimi mieszkańcami zamku byli do swojej śmierci na cholere w 1837 r. landrat (starosta) Stosch i jego żona. Grobowiec tej pary istniał na terenie zamku do I wojny kiedy zrównano go z ziemią.

W 1848 prawa do miasta nabywa od Grudzińskich Hrabia Otto Von Koenigsmark. Sprzedaje teren zamku dwóch kupcom z Frankfurtu, którzy budują tam fabrykę fajansu. Od 1855 r. Chodzież staje się ważnym centrum produkcji ceramicznej. W 1896 r. Hermann Heim buduje drugi zakład porcelitu.

Obecnie fragment zamku wkomponowany został w centrum handlowe.

Kościół katolickie Chodzieży dawniej i dziś

W Chodzieży przy rynku stoi najstarszy kościół katolicki w mieście – p.w. św. Floriana.

W dawnych czasach w mieście istniały jeszcze dwa kościoły –

pochodzący z 1482 r. kościół szpitalny Św. Trójcy oraz wybudowany dla niemieckich osadników katolików w 1665 r. kościół św. Barbary.

Ponieważ oba wspomniane kościoły już nie istnieją poświęćmy im kilka słów.

Kościół św. Trójcy

Powstał w XV wieku. Ufundował go Przemysław Potulicki. Był drewniany i wielokrotnie płonął w częstych pożarach miasta. Naokoło kościoła był cmentarz. Przy kościele istniał szpital (przytułek dla ubogich). Szpital przykościelny dysponował pewnym majątkiem na potrzeby ubogich; jak podaje dawna kronika „mają na własność czwartą część łana, którą Wtórkowski uprawia a im 3 snop daje”. Własnością szpitala był też mielcuch (browar opodal zamku, za który właściciele zamku płacili 7 florenów czynszu), mały ogródek przy jeziorze (długi wąski pas roli istniejący jeszcze w latach 30-tych XX wieku. Ubodzy z przytułku mieli prawo łowić ryby w Bolemcu.

Szpital miał 7 izb dla ubogich i jedną dla chorych. Przy szpitalu stała stodoła i chlewy.

W 1688 r. podczas pożaru miasta płonie też kościół. W 1698 r. wizytacja kościelna opisuje jego opłakany stan: nie ma ołtarzy, posadzki, okien, sufitu, bram. W 1798 r. podczas kolejnego wielkiego pożaru miasta spłonął i już nigdy ze zgliszcz nie powstał.

Szpital przejęli w XIX wieku Niemcy a po odzyskaniu niepodległości przez Polskę wrócił on do kościoła katolickiego.

Jeszcze w XIX w. przy ul. Krasińskiego 1 istniała piwnica sklepiona, która dawniej była grobowcem.

Kościół św. Barbary - ul. św. Barbary

Zbudowany został specjalnie dla Niemców – katolików, którzy pojawili się masowo po potopie szwedzkim. Do 1650 r. niemieckie nazwiska występują w księgach miejskich rzadko.

W 1656 r. Leszno zostało spalone przez Polaków za pomoc Szwedom. Ludność rozproszyła się po Wielkopolsce – gromada sukienników w 1657 r. trafiła do Chodzieży, tam utworzyli cech sukienników i prowadzili księgi cechowe. Kościół dla nich wybudowano około 1665 r. Budowniczym był ksiądz Jenzysk z własnych środków i datków parafian. Budowla była licha – wizytacja z 1696 r. pisze, że jest bliski ruiny i potrzebuje gwałtownie naprawy. Przy kościele był dom mieszkalny, słomą kryty.

W 1727 r. podczas wizytacji X. Libowicza przedstawia on widok smutny. Wokół kościoła był cmentarz ogrodzony płotem; kostnica wymagała remontu.

W 1738 r. kościół ten miał księdza Polaka, którego wizytator kościelny nakazał zastąpić Niemcem. Rosnąca liczba niemieckich katolików w Chodzieży powoduje przeniesienie nabożeństw dla nich do kościoła św. Trójcy (a pod koniec XVIII w do kolegiaty). Przyczyną był też coraz gorszy stan techniczny drewnianej budowli.

Cudowny obraz św. Trójcy
Wunderbares Bild der Dreifaltigkeit

Szkola św. Barbary
Heilige Barbara Schule

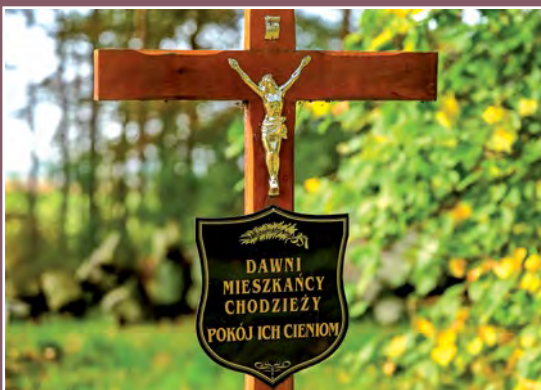
Droga do Trojanki
Feldweg nach Trojanka

Biblioteka
Bibliothek

Poczta
Post

Pamięci dawnych mieszkańców
Gedenken an ehemalige Einwohner

Niemcy jeszcze domagali się utrzymania tego kościoła ale nawet władze pruskie wydały w 1815 r. zakaz odprawiania w nim nabożeństw do czasu „ aż kościół nie będzie restaurowany”

W 1818 r. podczas wielkiej wichury kościół runął.

Osobny kościół dla Niemców świadczy, że musiało ich być sporo, uczęszczali doń pewnie też protestanci z Chodzieży. Z akt kościelnych wynika, że przez długie lata chrzcili oni swe dzieci i zawierali związki małżeńskie w kościele katolickim. Około 1709-1710 r. liczba Niemców wzrosła ponieważ 1/3 parafian wymarła. Wtedy napłynęło mnóstwo Niemców do miasta i osiedlili się zwarcie przy ulicy Kościuszki. – tzw. Nowe Miasto, domy do dzisiaj zachowały swój osobliwy styl.

Przy kościele istniał też cmentarz; w księdze zgonów jako pierwszy pochowany w kościełku wymieniony jest szlachcic Jan Dąbrowski zmarły w Hucie 25.03.1682 r. Pogrzeby odbywały się rzadko, więcej ich było po zamknięciu cmentarza przy kolegiacie. Cmentarz pozostał jeszcze 100 lat, sprzedany został pod budowę gimnazjum.

Wizytacja Dalskiego w 1799 r. pisze, na „przedmieściu Poznańskim stoi drewniany kościół św. Barbary”. W 1817 kościół został skasowany jako beneficjum kościelne, a proboszcz Celler przejął obowiązek utrzymania wikarego władającego j. niemieckim. Nie kwapił się z jego wypełnieniem i Niemcy skarżyli się u władzy duchownej.

W 1817 r. inspektor budowlany Schmiedicke zrobił pomiary kościoła – był 50 stóp długi, 30 stóp szeroki, 20 stóp wysoki, gontami kryty, wieża 16 stóp w kwadracie, zakończona kopułą. Z kościołem łączy się dobudówka 21 stóp długi, 30 stóp szeroka, 20 stóp szeroka. Nie zachował się żaden rysunek. w 1818 huragan powalił kościół.

Po rozebraniu kościoła w mieście pozostał tylko kościół św. Floriana. Jak pisał ówczesny proboszcz: „W całej parafii jest 2000 komunikujących czyli 2700 dusz, wobec czego jeden kościół wystarczy”.

Władze kościelne planowały postawić dom mieszkalny i salę parafialną na cmentarzu Św. Barbary; sprzedano go w 1911 miastu za 12 000 marek na wybudowanie szkoły katolickiej. w 1920 umieszczono w tym budynku gimnazjum państwowe. Aby zachować pamięć o kościele dano szkole imię św. Barbary, podobnie zmieniono nazwę ulicy z Podgórznej na Św. Barbary.

Jedyna pamiątka po kościele to 6 lichtarzy cynowych z datą 1777 r.

W 2017 r. na terenie dawnego cmentarza odbyły się badania archeologiczne podczas których odnaleziono szczątki około 100 dawnych mieszkańców Chodzieży. Przeniesione one zostały na cmentarz w Podaninie. Mogiła znajduje się na tyłach cmentarza - tuż przy lesie. Ustawiono na niej krzyż z napisem: „Dawni mieszkańcy Chodzieży. Pokój ich ceniom”.

Kościół św. Floriana

Najstarszy z kościołów chodzieskich istniał już przed lokacją miasta (pocz. XV w.). Wzmianka o pierwszym proboszczu chodzieskim pochodzi z 1409 r.

Wokół kościoła grzebano zmarłych parafian, zmarłym nie stawiano

nagrobków ale nazwiska ryto na ceglach kościelnych (w 1930 r. odświeżono podczas zbijania tynku nazwiska Macieja Szopy z 1632 r. i Andrzeja Wielgosza z 1622 r.) znaczniejszych mieszczan chowano pod posadzką kościoła niezbyt głęboko, co prowadziło do wybrzuszeń posadzki, które wizytacja biskupia nakazała wyrównać! Do kaplicy św. Jana Chrzciciela było osobne wejście z cmentarza po schodach (jest ona nad zakrystią).

Ciekawostką są postanowienia wizytacji kościelnej w 1642 r.

Czaszkę nieznanego świętego należy schować (autentyku do niej nie ma), Nie chować zmarłych zbyt często w kościele –posadzkę wyrównać!

Kościół raz do roku z kurzu oczyszczać,

W kazaniach nie należy nikogo wyśmiewać,

Piwo warzyć tylko na własne potrzeby. Z zysków jakie dotąd były oddać na potrzeby kościoła.

W XVII w. Kołaczkowski hojnie uposaża kościół parafialny.

Wizytacja z 1696 r. przynosi ciekawe informacje o stanie kościoła:

W kościele są 4 grobowce: pod ołtarzem dla duchowieństwa, pod kaplicą różańcową dla dziedziców chodzieskich, pod kaplicą św., Anny dla członków Bractwa, pod ołtarzem najśw. Sakramentu dla dobrodziejów kościoła. Biblioteka parafialna liczy 240 tomów.

W 1738 r. wizytator kościelny zalecił wyklądać katechizm po polsku i po niemiecku.

W 1740 r. powstał spór między proboszczem chodzieskim a rycywołskim o przynależność parafialną nowo założonej osady Niewiemko.

W 1754 r. wybuchł pożar, który niszczy wnętrze kościoła. Karol Grudziński odnawia go, budując murowany chór; dobudowano też basztę z wejściem na chór.

W 1862 r. podczas renowacji kościoła patron kościoła hrabia Koenigsmark samowolnie kazał zdjąć z wieży trzecia piętro z około 30 stóp wysoką piramidą pokrytą cynkiem. W 1866 r. królewska rejencja w Bydgoszczy nakazała ją odbudować i tak przetrwała do lat 30-tych.

Wizytator tak pisał o tym kościele:

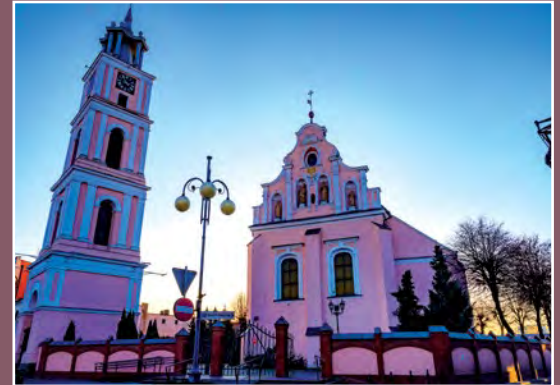
Sklepy do chowania ciał zmarłych są trzy obecnie nie używane. Przy wielkim ołtarzu znajduje się trumna bez wieka a w niej ciało zmarłego z zupełną skórą, miejscami giętkie i z włosami na brodzie. W kaplicy św. Antoniego stoi przykryta ciężkim kamieniem trumna ze zwłokami fundatorki tej kaplicy Katarzyny Grudzińskiej.

Kronikarz kościołów chodzieskich ksiądz Leonard Kurpisz opisuje dawne zwyczaje tymi słowami:

Zwyczaj w Wielką Sobotę – tzw. Turcy trzymali straż przy grobie Pańskim (przepasani białym ręcznikiem przez pierś, na głowie cylinder, przykryty wielką chustką kobiecą, której rogi do pasa sięgały, a przy boku pałasz. Ponieważ do tych Turków byli brani nawet protestanci i przy tem wykroczenia przeciw trzeźwości co rok się zdarzały a innowiercy mieli powód do szderstwa, zwyczaj ten nie przysparzający Bożej chwały został zniesiony.

W 1816 r. ostatnia wzmianka o chowaniu zmarłych w podziemiach kościoła - była to Józefa Miecznikowska.

W kościele – w kaplicy różańcowej - pochowany jest Franciszek

Kościół św. Floriana
Heilige Florian Kirche

Wnętrze kościoła
Innenraum der Kirche

Kościół św. Floriana
Heilige Florian Kirche

Błogosławiony męczennik Józef Kut
Selige Martyr Józef Kut

Epitafium biskupa Rydzyńskiego
Grabschrift des Bischofs Rydzyński

Herby rodów władających okolicami Chodzieży
Wappen der in der Gegend von Chodziesen herrschenden Adelsgeschlechtern

Ksawery Rydzyński – biskup chełmiński, który przez 20 lat swego urzędowania na tronie biskupim za swoją siedzibę obrał rodowy majątek w Niezychowie i stamtąd zarządzał diecezją.

W XIX w. poziom moralny społeczeństwa nie był najwyższy. Skarży się jeden z wizytatorów kościelnych, że „dzieci z nieprawego łoża są liczne. W zeszłym roku co ósme dziecko, a w tym roku na 103 urodzonych 13 z nieprawego łoża. Zdarzyło się kilka razy, że dzieci na naukę do pierwszej spowiedzi św. przez policję trzeba było sprowadzać. Wiele rodzin polskiej narodowości mówi w domu po niemiecku a ich dzieci po polsku już nie rozumieją. Przeciw temu występuje proboszcz i w kościele i prywatnie ale dotąd z małym skutkiem”; „Bractwo Wstrzemięźliwości było tu zaprowadzone w 1845 ale osoby, które do niego przystąpiły odpisały się od wódki po większej części tylko na krótki czas. Trudności do wznowienia i utrzymania go są prawie nie do pokonania”.

Zwiedzanie kościoła

Bryła kościoła pochodzi z XV w. Fundatorem był Mikołaj Potulicki. Kościół ma jedną nawę, dwie kaplice boczne (Matki Boskiej oraz Świętej Trójcy) i nadbudowaną nad zakrystią w 1676 r. kaplicę Św. Antoniego w 1755 r. dobudowano wieżyczkę mieszczącą schody. Bogate sztukaterie z pracowni rzeźbiarza Boehma. Polichromie z pocz. XX w. Liczne tarcze herbowe (m.in. Grzymała, Nałęcz). Posadzka kościelna z terakoty pochodzi z pocz. XX w. W kaplicy Matki Boskiej epitafium biskupa chełmińskiego, proboszcza Chodzieży – Ksawerego Rydzyńskiego. W kaplicy Św. Trójcy obraz pochodzący z dawnego kościoła pod tym wezwaniem). Wewnątrz epitafium x. Cybichowskiego – miłośnika przyrody, kolekcjonera roślin, zbiory przekazano do Uniwersytetu Poznańskiego.

Naprzeciwko kościoła dawna plebania przebudowana w 1912 r.

STOSUNKI NARODOWOŚCIOWE W MIEŚCIE

Chodzież do połowy XVII w. miała przewagę ludności polskiej; po napływie dużych ilości niemieckich sukienników w czasach „potopu szwedzkiego” oraz w początku XVIII w, przeważał żywioł niemiecki.

W księgach miejskich pojawiają się niemieckie nazwiska: w 1631 r. Johann Seidel, w 1639 r. siodlarz Peter Linger. W 1657 r. cech sukienników zaczyna prowadzić swoje księgi cechowe.

W 1761 r. na 223 nazwiska 131 ma brzmienie niemieckie.

W 1763 r. w Chodzieży mieszka 833 katolików (połowa Niemcy) i 536 protestantów oraz około 500 żydów.

W 1931 r. w mieście jest 7537 mieszkańców: w tym Polaków 6397 i 1141 Niemców.

W 1799 r. – 693 katolików, 893 protestantów i 930 żydów

W 1816 r. – 633 katolików, 672 protestantów, 724 żydów.

Na podstawie brzmienia nazwisk trudno jest niekiedy odgadnąć narodowość danej osoby. Na okolicznych cmentarzach spotyka się stare nagrobki z polskimi imionami i niemieckim nazwiskiem i na odwrót.

Proboszcz chodzieski od 1816 r. - Ksiądz Celler – pisał swoje nazwisko zawsze przez „C”, notował, że: „występują niemieckie nazwiska w wersji spolszczonej, oraz polskie w wersji „niemieckiej” tak, że trudno nieraz odgadnąć narodowość danej osoby”.

Stosunki narodowościowe zmieniały się stale na niekorzyść Polaków. Jeśli parafia nie zniemczyła się zupełnie zawdzięczać należy stałemu dopływowi polskich robotników z okolicznych wsi. W 1912 r. parafia chodzieska liczyła 5188 dusz w tym 2842 Polaków a 2346 Niemców. Kazania głoszone na przemian raz po polsku raz po niemiecku.

SUKIENICTWO

Przez 200 lat było podstawą dobrobytu miasta, dawało utrzymanie licznym chłopom hodującym owce na łąkach nadnoteckich. Zajęcie miasta przez Prusy a w konsekwencji nowe granice i cła powoduje upadek sukiennictwa, tkacze przenoszą się do Łodzi. W 1805 r. sprowadzona zostaje do miasta pierwsza maszyna parowa do tkania i czesania sukna. Chodzież obok Szamocina i Trzcianki staje się ważnym ośrodkiem sukiennictwa.

Królestwo Polskie poprzez reklamę, agentów zachęcało sukienników do osiedlenia się na jego terenie; jednym z pierwszych fabrykantów w Łodzi był pochodzący z Chodzieży farbiarz Saenger. Udokumentowano, że w Zgierzu było 5 emigrantów z Chodzieży. W Ozorkowie aż 51 z Chodzieży, z Szamocina -9 osób z Margonina – 16 osób.

Księgi miejskie z 1864 r. z Łodzi wskazują 6-ciu, księgi z Zduńskiej Woli – 3 sukienników z Chodzieży.

Po 1830 r. z powodu przepisów celnych sukiennictwo w Chodzieży zamiera. Chłopi i rzemieślnicy musieli przestawić swoje gospodarstwa na inny rodzaj produkcji, ci którym się to nie udało emigrowali do Ameryki lub na zachód Niemiec. Lukę po nich wypełniali Polacy – służący, rzemieślnicy itp. (Z Podanina wyemigrowały w latach 1856-1873 aż 94 osoby, w latach 1874-1887 – kolejne 102 osoby, w samym 1902 r. – 10 osób). Poprzez migracje stosunki ludnościowe zmieniają się na korzyść Polaków:

- W 1885 r. było 487 dusz (388 ew. 99 kat)
- W 1890 r. - 499 dusz (341 ew. 158 kat)
- W 1905 r. - 428 dusz (246 ew. 182 kat.)
- W 1910 r. - 447 dusz (235 ew. 212 kat.)

W 1909 w szkole chodzieskiej były 53 katolickie dzieci i 47 ewangelickich. (Polskie rodziny były bardziej liczne niż niemieckie) W 1913 r. stosunek dzieci katolickich do ewangelickich wynosi już 63 : 40. W 1910 r. w Podaninie spośród 212 katolików aż 149 podało polską narodowość. W 1911 r. spośród dzieci szkolnych na ogólną liczbę 61 było 48 dzieci polskich.

Protestanci

Pojawili się w połowie XV w. wskutek poparcia dla nowej religii ze strony ówczesnego właściciela miasta Stefana Potulickiego. Panowała wówczas zasada „czyja władza – tego religia”, co oznaczało, że właściciel

Dawne domy sukienników
Alte Tuchmacher Häuser

Dom sukiennika
Tuchmacherhaus

Niegdyśejsze Nowe Miasto
Einstige Neustadt

Cmentarz ewangelicki
Evangelischer Friedhof

Cmentarz w Stróżewicach
Friedhof in Stróżewice

Tu stał kościół ewangelicki
Hier stand die evangelische Kirche

jakiegoś terenu decyduje o wyznawanej przez swoich poddanych religii.

Potulicki - zwolennik reformacji zabrał kościół katolicki na potrzeby szerzenia nowej religii. Sprowadził luterańskiego kaznodzieję, co prowadzi do zmiany wyznania większości mieszkańców miasteczka. Katolikom pozostawił kościół Św. Trójcy. Po śmierci wyganego przez Potulickiego proboszcza przez 30 lat katolicy w Chodzieży nie mieli swojego księdza.

Reformacja nie trwała zbyt długo; Syn Stefana, Kacper Potulicki w 1589 r. przywraca kościół parafialny katolikom.

W 1656 r. przybyła ze spalonego Leszna, które było ostoją protestantów i różnych sekciarzy, duża ilość ewangelików. Nie mieli oni swojej parafii, korzystali z kościoła katolickiego (brali w nim śluby) lub jeździli do Bukowca (Gramsdorf) gdzie od 1738 r. był pastor luterański, mieli swój cmentarz. W księdze zgonów pod rokiem 1722 mowa o cmentarzu na górze (przy dzisiejszej ulicy Kochanowskiego, gdzie na pagórku stoi Bożamęka). W 1808 r. mowa jest o figurze poza miastem. Mieli też cmentarze po różnych wsiach np. w Stróżewie.

W 1681 r. sołtysi z Podanina zamieszkałego w większości przez ludność niemiecką chcieli wybudować zbór. Zabrania im się tego pod groźbą kary 1000 złotych. Zbór istniejący od 1640 r. prawdopodobnie się spalił.

Zgoda między wyznaniem przyniosła katolicyzmowi szkodę: małżeństwa mieszane oraz apostazję licznych rodzin niemieckich, które po osiedleniu początkowo uległy wpływom katolicyzmu, by za czasów pruskich (kiedy powstał zbór i pojawił się pastor) przypomnieć sobie o dawnej przynależności do wyznania protestanckiego. Liczne rodziny protestanckie mieszkające w mieście jeszcze w XVIII w. były katolikami!

1771 r. to pierwszy przypadek małżeństwa mieszanego – Wojciech Sobolewski i Dorota Petzel. Kościół udzielił dyspensy pod warunkiem wychowania dzieci w wierze rzymsko-katolickiej.

W 1774 r. Fryderyk II tworzy parafię ewangelicką i buduje zbór protestancki.

W 1818 huragan, który zniszczył kościół św. Barbary, uszkodził też zbór ewangelicki. Wieża stała krzywo i władze porządkowe zagroziły zamknięciem tej świątyni. Gmina ewangelicka zdecydowała o budowie nowej. Dopiero jednak w 1829 r. rozebrano starą zniszczoną a nową poświęcił biskup Freymark (syn sukiennika chodzieskiego) w 1831 roku. Kościół ewangelicki stanął przy dzisiejszej alei Tadeusza Kościuszki. Miejsce po kościele oznacza kamień pamiątkowy.

Żydzi

Osiedlają się w Chodzieży od końca XVI w. W następnym stuleciu tworzą swoją gminę wyznaniową. Liczebność gminy wzrasta po osiedleniu się w mieście sukienników z Leszna a wraz z nimi handlarzy tym towarem. Zamieszkiwali zwarty obszar dopiero w 1729 r. włączony do miasta.

Dzielnica żydowska zwana gettem była miejscem ich zamieszkania, tam stała synagoga i szkoła żydowska. W dzielnicach chrześcijańskich Żydzi mogli przebywać tylko w ustalonych godzinach, dla zewnętrznego odróżnienia od chrześcijan musieli nosić osobne szaty.

Po zaborze ziem nadnoteckich przez Prusy popierano osadnictwo

bogatych Żydów w mieście. Na początku XIX w. liczba mieszkańców Chodzieży wynosiła 2455 osób – w tym 866 Żydów, 804 Polaków i 785 Niemców. W 1837 r. było 1062 żydów (a wszystkich mieszkańców miasta 2925 osób). W 1890 stanowili 16 % populacji miasta, w 1921 r. było ich tylko 92 osoby. W okresie międzywojennym rabin dojeżdżał z Rogoźna lub Poznania. W 1939 pozostało 19 osób, które zostały wywiezione do Treblinki. Niemiecki urzędnik miejski stwierdził, że po prostu „zniknęli”. W 1941 r. Niemcy rozebrali synagogę i zniszczyli kirkut.

Z 1688 r. pochodzi pierwszy zachowany przywilej dla chodzieskich Żydów. Pierwsza synagoga zbudowana była w drugiej połowie XVII w. (zbieg ulic Raczkowskiego i Piekary). W 1670 r. Żydzi chcieli budować nową synagogę – zakazano im tego pod groźbą kary pieniężnej. Synagoga płonęła dwukrotnie – w 1713 i 1835 r. Równocześnie z pierwszą synagogą założono cmentarz o pow. 2.5 ha (kirkut) na Górze Żydowskiej (między ul. Kochanowskiego i Jagiełły). Dokument wizytacji kościelnej z 1696 r. pisze o nich „Perfidi Judaei” (Niewierni Żydzi) i wymienia ciężary ponoszone na rzecz kościoła katolickiego:

„Z tej racji, że posiadają grunta, które dawniej były własnością katolików, płacą kościołowi 4 funty wosku, Kolendę na Nowy Rok, ½ cielca, 1 funt pieprzu, 1 uncję szafranu”.

Stosunki z kościołem katolickim to kilkanaście konwersji (nawróceń Żydów), bezwzględnie ściganych przez społeczność żydowską. W kościele św. Floriana wisiał portret zamożnego Żyda Jana Medusa nawróconego na katolicyzm.

Na miejscu dawnej synagogi stoi kamień pamiątkowy.

Niemcy

Pierwsze niemieckie nazwiska pojawiają się w księgach grodzkich Chodzieży od 1631 r. (Johann Seidel), 1639 Peter Linger itd. Po 1655 r. kiedy Leszno zostało spalone za pomoc Szwedom, liczni sukiennicy z tego miasta (katolicy i protestanci) osiedlają się w Chodzieży. Rok 1657 to początek ksiąg cechowych sukienników. Budują sobie drewniany kościółek, który w 1719 r. zostaje zniszczony. Po tym wydarzeniu korzystają z posług kościoła w Bukowcu, gdzie urzędował pastor. Swój cmentarz „na górze” mieli przy drodze do Ostrówek (1722 r.).

Dla niemieckich katolików wybudowano drewniany kościółek św. Barbary, stojący do roku 1818 kiedy zawałił się wskutek wichury. Proboszczowie byli przeważnie Niemcami. Prawdopodobnie również niemieccy ewangelicy brali udział we mszach prowadzonych przez niemieckiego duchownego, chrzcili swoje dzieci i brali śluby w kościele.

Liczba Niemców wzrosła szczególnie po latach 1709/1710 kiedy wskutek epidemii wymarła 1/3 katolików. Nowi osadnicy osiedlali się na terenie tzw. Nowego Miasta (ul. Kościuszki). Od 1799 w kościele parafialnym odbywały się nabożeństwa po niemiecku. Ewangelicy do 1774 nie posiadali własnej organizacji (gminy).

Dla osadnictwa niemieckiego „zasłużył” się szlachecki ród Grudzińskich, który w latach 1649-1830 władał okolicą Chodzieży. Spro-

Kościół w Bukowcu
Kirche in Bukowicz

Miejsce po synagodze
Hier stand die Synagoge

Niemiecki nagrobek
Deutscher Grabstein

Stare drzwi
Alte Tür

Willa
Villa

Willa
Villa

wadzenie nowych osadników wynikało ze znacznego zmniejszenia się liczby ludności wskutek wojen i zarazy. W samym 1708 r. w Chodzieży z powodu dżumy zmarły 624 osoby. Przyczyniła się też polityka gospodarcza szlachty masowo zamieniającej swoje dobra na folwarki i odbierającej chłopom ziemię. W 1641 r. w Strzelcach i Milczu było po dwóch chłopów, Kamionce jeden, Pietronkach i Radwankach po 3 chłopów, w Podstolicach, Ostrówkach i Stróżewie po 8 chłopów. W 1696 folwarkami bez żadnych wolnych chłopów były Podstolice, Radwanki, Trzaskowice, Mirowo, Pietronki i Krystynka. Wskutek wojen zniknęła wieś Kaława istniejąca na miejscu dzisiejszych Stróżewic.

1637 r. - przywilej dla braci Arndt na ponowne zasiedlenie wsi Podanin początkowo przez 6 osadników. (Po Bukowcu koło Budzynia i Sokołowie Budzyńskim jest to najstarsza wieś zasiedlona w większości przez kolonistów niemieckich.)

1641 r. - niemieccy osadnicy w Stróżewie, w Pietronkach (3 niemieckich i 4 polskich chłopów), w Ratajach, i 1 w Podstolicach. Z Rataj zachowało się wiele starych dokumentów i nazwisk: Michael Huebner (1674), sołtys Albert Abram (1701), Christoph Arent (1739). Kolonizacja niemiecka czyniła szybkie postępy; w kościelnych dokumentach z 1696 r. podaje się jako zasiedlone przez Niemców: Studzieniec (*gdzie wcześniej byli katolicy, teraz heretycy*), Stróżewo (*wcześniej bezwartościowe bagna i lasy*), Rataje. Ze Stróżewa pochodzi przywilej na młyn dla Johanna Stylera.

W 1724 r. w Ratajach dzierżawcą był Gerard Luettichau, młyny od dawna były w rękach niemieckich.

W XVIII Karol Grudziński nadaje przywileje lokacyjne dla wielu wsi zasiedlanych przez Niemców:

1748 r. przywilej na wcześniej zamieszkałe „olenderstwo” w Kamionce, 1730 r. Strużewer Hollander – (*Strużewskie Olendry*).

1730 r. - Knarrhuetten (*Trzaskowice; dokumenty z 1738 r. mówią, że mieszkają w nich koloniści dysydenci*).

1747 r. małżeństwo Kunkel otrzymuje przywilej na założenie wsi od ich nazwiska nazwanej Kunkolewo (*Kąkolewo*).

Z 1739 r. pochodzi najstarsza wzmianka o Niemcach w Wyszynach, w 1740 r. powstaje nowa wieś olenderska – *Niewienko*.

W 1750 r. z folwarku Ostrówki powstaje wieś z „wolnymi ludźmi”. W 1773r. 95 % nazwisk w tej wsi jest niemieckie.

Sąsiednia Krystynka założona jako wieś olenderska w 1730 r.

Akta klasyfikacyjne z 1773 r. podają, że Mirowo miało wtedy niemieckich osadników, Pietronki 95 %, Słomki 20 %.

1787 Zacha kupuje Strzelce; w rękach rodu do 1878 r.

XIX wiek to dalsza nasiloną kolonizacja niemiecka. Powstają wsie Zacharzyn, Augustynowo. Przed I wojną parcelowano folwark Rataje, częściowo westfalskim osadnikom.

Ironią losu jest, że za czasów pruskich obserwuje się emigrację Niemców do Ameryki lub Królestwa Polskiego.

CMENTARZE

Chodzieskie cmentarze znajdują się przy drodze krajowej 11, na stromym piaszczystym zboczu. Największy jest cmentarz katolicki z nagrobkami m.in. powstańców wielkopolskich i księży chodzieskich.

W 1857 r. nastąpiło poświęcenie nowego cmentarza w obecnym miejscu. Obok w zagajniku był cmentarz zwolenników Czerskiego – założyciela gminy Apostolsko-Chrześcijańsko-Katolickiej w Pile.

W 1904 r. dokupiono 35,79 arów lasu miejskiego koło cmentarza. Na środku cmentarz postawiono krzyż, pod którym pochowano proboszcza Gajowieckiego. W 1907 r. wybudowano śmiertelnicę w nowej części cmentarza.

Obok znacznie mniejszy cmentarz ewangelicki i symboliczny cmentarz dawnych mieszkańców Poznania, których szczątki odkopano podczas budowy Centrum Stary Browar w Poznaniu.

W dawnych czasach zmarłych grzebano na cmentarzach przykościelnych ale wskutek zakazów administracyjnych konieczne było ich przeniesienie poza miasto. Cmentarz przy kolegiacie władze zamknęły w 1816 r., przy kościele św. Barbary chowano zmarłych do 1833 r.

W 1819 r. władze żądają zamknięcia wszystkich cmentarzy i ofiarowały na cel założenia nowych piaszczyste góry po prawej stronie drogi do Podanina; potem ofiarowują teren gdzie obecnie mieści się cmentarz – ksiądz Celler odmawia ze względu na bliskość rakarni. Przy pracach ziemnych na boisku towarzystwa sportowego Noteć w 1930 r. znaleziono dużą ilość kości zwierzęcych. Ewangelicy założyli tam swój ostatni cmentarz. Ksiądz Celler kupił kawał ziemi 825 prętów kwadratowych na polu w stronę Oleśnicy (stary cmentarz przy Gazowni Miejskiej) oddalony od miasta 800 kroków.

Na wsiach w okolicach miasta założono dużą ilość cmentarzy tzw. cholerycznych. Około 1830 r. panowała epidemia cholery a władze nie godziły się na przywożenie nieboszczyków na cmentarz chodzieski dla uniknięcia zarazy. Na naleganie władz niemieckich ówczesny proboszcz chodzieski założył cmentarze w:

- *Prosna - Wirydjanna/Ostrówki/Grabówko/Stróżewo/Piotronki/Stróżewice/Trzaskówek / Radwanki/Adamsheim/Słonki/Wymysław - Strzelce/Rudki - Mirowo/Oleśnica - Ciszewo/Milcz/Ciszewo/Strzelecin/Augustynowo(Wymysław)/Zacharyn/Studzieniec/Rataje/Podanin/Podstolice/Kamionka.*

Połowa z nich była później używana do kolejnych pochówków, połowa została skasowana względnie funkcjonowała jako zwykłe nieogrodzone cmentarzysko. Mimo to ludzie wiejscy na ogół woleli chować zmarłych na cmentarzu chodzieskim.

POMNIK WOLNOŚCI

Przy kościele św. Floriana stoi Pomnik Wolności, odbudowany w 2018 roku. Pierwszy pomnik stanął w 1931 r., zniszczyli go Niemcy podczas okupacji.

*Kaplica ewangelicka
Evangelische Kapelle*

*Grób powstańców wielkopolskich
Grabmal der Groß Polnischen Aufständern*

*Na chodzieskim cmentarzu
Auf dem chodziesener Friedhof*

Pomnik Wolności
Denkmal der Freiheit

Grób nieznanego żołnierza w Milczu
Grabmal des unbekanntenen Soldaten in Milcz

Powstaniec wielkopolski
Einer der Groß Polnischen Aufständern

Powrót Chodzieży do Polski po I Wojnie Światowej był możliwy dzięki polskiej działalności narodowej w początkach XX w. Istniały polskie organizacje kulturalno – oświatowe:

- Towarzystwo Przemysłowców; można ich było policzyć na palcach jednej ręki do stowarzyszenia przyjmowano każdego Polaka tak z miasta jak i wsi byleby element polski organizować i skupiać wokół ideałów polskich.
- Stow. Kobiet pracujących
- Stow. Katolickich Robotników polskich (odłączyło się od niemieckiego)
- Bank Ludowy (potem Nadnotecki)
- Stow. Młodzieży Polskiej Męskiej
- Tow. Kresów Północnych (zorganizował X Czechowski) na powiaty czarnkowski, chodzieski i wyrzyski.
- W 1914 powstaje spółka Drukarnia Nadnotecka
- Tow. Czytelni Ludowych zanikłe pobudził X. Czechowski do życia; założył towarzystwa i czytelnie w Chodzieży, Pile, Budzynie, Ujściu, Margoninie, Szamocinie, Morzewie i Jaktorowie.

Przed wojną tak w mieście jak i w powiecie było tylko 13 % Polaków. Ziemiaństwo polskie reprezentowane było tylko w osobach hr. Bnińskich w Piotronkach. Zawodowej inteligencji nie było wcale. Wśród urzędników (nauczycieli) trafiał się czasem zakapturzony Polak. Stan kupiecki reprezentowały jednostki: Franciszek Górny, Stanisław Miedziński, Pawłowicz, Ludomir Pawłowski. Rzemiosło: Paprzycki, Jasielski, Promoński. Małorolni gospodarze tylko na krańcach parafii w Prośnie i Studzicach: wyróżniał się Andrzej Styza – wielki patriota.

W lipcu 1918 X. Czechowski tworzy tajną organizację rewolucyjną wspólnie z Miedzińskim, Teske, Hammling (z Budzynie). Z chwilą wybuchu powstania wielkopolskiego powstaje Powiatowa Rada Ludowa z X. Czechowskim na czele. Następnie rady powiatów chodzieskiego, wyrzyskiego, czarnkowskiego i wieleńskiego łączą się w Zjednoczenie Rad Ludowych Nadnoteckich – prezesem zostaje X. Czechowski. Stąd lud nadał X. Czechowskiemu przydomek „Wojewody Nadnoteckiego”.

Historycznym dniem jest 6 stycznia 1919 r. – o 6-tej rano od strony Budzynie wkracza polski oddział po 100 letniej niewoli. Było to zaledwie 20 żołnierzy pod wodzą Kowalskiego. Niemiecki Grenzschutz wcześniej wycofał się do Piły.

Niemcy wracają w znacznej sile 400 ludzi w noc 7 stycznia. Dochodzi do potyczki w okolicach dworca, która odbywa się bez ofiar. Polski oddział wycofuje się do Budzynie. Następnego ranka 8 stycznia na miasto Polacy uderzają z 3 stron: Czarnkowa, Budzynie i Rataj. Zdobywają miasto ale rozkazy naczelnego dowództwa odwołują ich do Szubina. Pod nieobecność polskich oddziałów – 19 tego stycznia Niemcy ponownie zajmują miasto. Pozostaje w ich rękach aż do 20 stycznia 1920 r.

Przez cały 1919 rok musieli zaangażowani w walkę o polskość przebywać poza miastem. Byli to m.in. Czechowski, Miedziński i Styza. Tymczasowa granica między strefą polską a niemiecką szła między Podaninem

a Budzynieciem północną granicą Strzeleckiego Gaju. Polskie starostwo dla powiatu chodzieskiego miało pierwszą siedzibę w Budzynie.

Na obsadę urzędów i placówek po objęciu miasta przez władze polskie miał duży wpływ X. Czechowski. Z jego inicjatywy lub przy jego udziale powstają:

- Tow. Młodych Polek w 1920 r.
- Dom Handlowy Sp. Akc w 1920 r.
- Spółka akcyjna „Keramos” (fabryka porcelany), prezesem Rady Nadzorczej X Czechowski
- Towarzystwo śpiewu Halka
- Caritas w 1921 r. Bank Nadnotecki kupuje X. C, za długoletnią bezpłatną pracę jako dyrektora banku ochronkę przy ul. Staszica, którą X. przepisuje na Caritas.
- Spółka parcelacyjna „Osada” 1921 r.

Strzelce wraz z folwarkami; Mirowem, Słonkami i Konstantynowem wracają w polskie ręce w 1920 r. – właściciel Witold Szulczewski.

Młyn Kłós (Klossmuehle) kupuje w 1920 r. Stanisław Urbański i zmienia nazwę na Urbanowo.

13.01.1921 r. przybywają pierwsze siostry zakonne – serafitki.

W 1924 r. Niemców w mieście jest 10 % - zostawiono dla nich tylko 19 kazań rocznie.

W 1929 r. utworzono osobną parafię w Piotronkach dla Piotronek, Rudek, Studziec i części Adolfowa. Dotację parafii i wybudowanie świątyni przejęła na siebie wspianałomyślnie Hr. Helena Bnińska.

11.11.1931 r. poświęcono Pomnik Wolności dłuta Wawrzyńca Kaima z Poznania.

Okupacja niemiecka zapoczątkowana 6.IX 1939 r. rozpoczyna się od mordów polskich patriotów na Wzgórzach Morzewskich w listopadzie 1939 r. Licznych mieszkańców Chodzieży Niemcy wysiedlają do Generalnej Gubernii a na ich miejsce sprowadzają osadników niemieckich (razem 4100 osób). W 1942 r. powstaje obwód Armii Krajowej „Chodnik”. Członkiem AK był Bronisław Maron – burmistrz Chodzieży w latach 1923-1935; aresztowany w 1944 r., zginął zamordowany przez Niemców. Miasto wyzwolone zostało 21 stycznia 1945 r. Zniszczenia wojenne były niewielkie.

Po wojnie nastąpiło wysiedlenie ludności niemieckiej (w 1944 r. stanowiła 49 % mieszkańców powiatu chodzieskiego).

Chodzież w czasach PRL służyła z produkcji porcelany i porcelitu – istniały 3 zakłady zatrudniające tysiące pracowników.

Ciszewo

Część miejscowości Milcz, liczba stałej ludności 4 osoby.

Znajduje się tu suszarnia pasz, widoczna z daleka pośród nadnoteckich łąk.

W średniowieczu istniał tu folwark nad Notecią. W 1450 r. ugoda między Synochą wdową po Trojanie z Łekna a teściem mówi o „wyspie Czeszewo”. Folwark ten leżący na wywyższeniu musiał być w całości otoczony wodą i moczarami. W 1905 r. miało 6 mk.

*Droga koło Ciszewa
Weg bei Ciszewo*

*Dawna fabryka porcelany
Alte Porzellanfabrik*

*Pamięci poległych
An die Gefallenen*

Pomnikowy buk w Ciszem
Naturdenkmalbuche in Ciszem

Domy w Kamionce
Häuser in Kamionka

Cisze

Leśna osada należąca do sołectwa Oleśnica. Liczba mieszkańców 20 osób, tylko jedno gospodarstwo rolne. Zabudowania położone są z dala od siebie w gęstym lesie, niewidoczne z drogi.

Zabytki:

- cmentarz ew. augsburski z XIX w.
- 2 zagrody murowane z XIX w.
- budynek gospodarczy

Kamionka

Wieś należąca do sołectwa Milcz. Mieszka tu 56 osób. Malowniczo położona. W centrum leśniczówka i staw. Przy granicy wsi budynki browaru Gontyniec, w którym produkowane jest piwo górnej fermentacji Konstancin.

W 1748 r. Karol Grudziński wystawia przywilej dla osiedlonych od dłuższego czasu „Olendrów”; wieś zwana była Kamionka Olendry.

W 1789 r. wieś szlachecka licząca 14 dymów, w 1905 r. 108 mk.

Zabytki:

- Zespół szkoły; szkoła i budynek gospodarczy
- Domy nr 1,3,4,7,9 murowane
- Zagrody nr 13 i 14 tzw. Poniatówki
- Cmentarz ewangelicko – augsburski

Konstantynowo

Wieś sołeczka liczy 117 mieszkańców. Całe sołectwo K. obejmuje wieś Słomki (61 mieszkańców), Rudki (39 osób), Mirowo (malowniczo położona wieś 56 mieszkańców, przechodzi przez nią ścieżka rowerowa do Pietronek) i Konstantynowo. Liczba mieszkańców sołectwa 254 osoby. Sołectwo ma charakter rolniczy – w K. jest 6 rolników, w Mirowie – 8, Słomkach – 4, w Rudkach - 2.

Założycielem K. był w XIX w. Constantin von Zacha właściciel dóbr dominium Strzelce. Pierwotnie był to folwark liczący 56 mieszkańców; w 1905 r. było 54 mk. Wsie tego sołectwa leżą na uboczu. W K. domy i zagrody leżą na uboczu oddalone od siebie, rozrzucone po polach, lesie i przy drodze. W K. malownicza aleja kasztanowa, w lesie J. Piaszczyste.

Zabytki:

- Domy nr 2,7,12,13,21,24

Krystynka

Niewielka wieś Krystynka (49 mieszkańców) wchodzi w skład sołectwa Stróżewo.

W 1789 r. wieś szlachecka o 5 dymach; w 1905 r. miała 48 mk.

Zabytki:

- Domy nr 3,7,8
- Cmentarz ewangelicko – augsburski

Milcz

Wieś sołecka Milcz; w skład sołectwa wchodziły wsie: Milcz, Ciszewo (suszarnia pasz), Kamionka (malowniczo położona wieś, 56 mieszkańców), Studzieniec (174 mieszkańców). Sołectwo liczy 736 mieszkańców, gospodaruje w nim 20 rolników.

Zabudowania obecnego Milcza rozrzucone są na dużej przestrzeni, co jest świadectwem historycznego rozwoju wsi. Archeolodzy odkryli ślady osady tzw. kultury łużyckiej.

Pierwsze wzmianki o majątku Milcz pochodzą z 1403 r. W XVIII w. w okolicy Milcza prowadzono intensywną akcję kolonizacyjną, podczas której powstawały kolejne osady.

Wieś jednak powstawała od 1723 r. Osadnicy osiedlali się w grupach w oddaleniu od Noteci. Powstało 5 kompleksów zabudowań, które potem utworzyły jedną wieś – Milczewskie Olendry. Podobnie powstawały Kamionka, Studzieniec, Ciszewo. W 1936 r. w okolicy Milcza prowadzona była kolejna akcja kolonizacyjna, w czasie której osiedlono w tzw. „Poniatówkach” kilka rodzin z południowej Polski. W 1746 r. zwany Milczewskie Olendry.

W 1789 r. wieś szlachecka i olenderska na Błotach Noteckich liczyła 23 dymy; w 1905 r. 304 mk.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego z XIX wymienia poszczególne części wchodzące dzisiejszego Milcza:

1. Milcz Neu Krug (Nowa Karczma) – 20 dymów, 175 mieszkańców (129 ewangelików i 46 katolików; 61 analfabetów).
2. Milczewskie Olendry, po d którą nazwą kryją się 3 miejscowości:

- a) Milczewskie Olendry – wieś
- b) Milczhauland Dreihaus (trzy domy) - na rozjeździe dróg z Chodzieży do Milcza i Nietuszkowa
- c) Milczhauland Vierhaus (cztery domy) – w okolicach stacji kolejowej

Na starych mapach z XIX w. znajdziemy jeszcze Milczhauland Siebenhaus (siedem domów) – dzisiaj osadę o klimacie dawnych lat, zabudowaną w większości domami z czerwonej cegły.

Razem Milczewskie Olendry zamieszkiwały 233 osoby w 21 domach (175 ewangelicy, 58 katolicy, 35 analfabetów).

Zabudowania na skrzyżowaniu dróg do mostu na Noteci i Czeszewa zwane były Milczek (Gut Steinach liczące 115 mk. w 1905 r.).

Zabytki:

- Nieczynny cmentarz katolicki z 2 poł. XIX w., regularny, jednokwaterowy charakter rozplanowania, najstarszy zachowany nagrobek z 1831 r.

Dawny folwark w Milczu
Altes Vorwerk in Milcz

Most na Noteci
Netzebrücke

Dawna osada Siebenhaus
Alte Siedlung Siebenhaus

Dolina Noteci z Nietuszkowa
Netzetal von Nietuszkowo gesehen

Grób dawnego nauczyciela z Nietuszkowa
Grabmal des einstigen Lehrers aus Nietuszkowo

Budynki z kamienia polnego
Häuser aus dem Feldstein

- Zespół szkoły (dom nr 6 i bud. gospodarczy)
- Zespół szkoły (dom nr 74)
- Zespół stacji kolejowej
- Zagrody nr 3,7,8,9,10,11,14/15,16,17,18,61,66,67,72,73
- Poniatówki nr 26,28,42,44,45,52,58,90,94
- Zespół folwarczny „Milczek” domy nr 76,78,80 i bud. gospodarczy nr 84
- 5 cmentarzy (2 katolickie i 3 ewangeliczne)

Pomniki przyrody:

- Lipa drobnolistna (obwód 574 cm, wys. 26 m) – na starym cmentarzu

Nietuszkowo

Wieś liczy 339 mieszkańców, we wsi tylko dwa gospodarstwa rolne. Najbardziej znanym mieszkańcem wsi jest pan Kazimierz Słodowy – artysta ludowy.

Dawna nazwa wsi brzmiała „Nietążkowo” i oznaczała coś nieudanego. W takiej formie nazwa pojawia się w dokumencie z 1403 r. Wg. historyków pochodzi ona od słabych tutejszych gleb, nie dających odpowiednich zysków. Niemiecka nazwa Nikelskowo.

Wieś leży na wysokiej skarpie nadnoteckiej, skąd (za osiedlem mieszkaniowym) rozciągają się rozległe widoki na Dolinę Noteci). Dzielą się na dwie części N. Górne i N. Dolne. Górne ma charakter ulicówki ciągnącej się na 400 metrach długości. Po drugiej stronie drogi koło pałacu osiedle popegeerowskie.

Wieś - pierwotnie własność Grzymalitów, często zmieniała właścicieli. Wzmianki w 1403 r.; w 1508 r. istniał młyn korzeczny W XIX w. we wsi było 37 domów i 433 mieszkańców: 134 ewangelików i 309 katolików.

W XIX w. krótki czas właścicielem N. był Hermann Kennemann – jeden z twórców HAKATY organizacji na rzecz popierania kolonizacji niemieckiej na wschodzie. Jego wnuczką była A. M. Jouanne.

W 1800 r. majątek Nietuszkowo kupiła rodzina Jouanne; posiadała go do 1945 r. Anna Maria Jouanne wyjechała w 1947 r. Majątek Nietuszkowo zajmował obszar 2656 morg a w jego skład oprócz majątku właściwego wchodziła osada Buchy – 7 domów, 144 mieszkańców: 83 ewangelików i 61 katolików, 56 analfabetów. W Buchach stała karczma przy drodze na nieistniejący most na Noteci łączący Chrustowo z Dziembowem. Przed mostem po południowej stronie stał posterunek celny. W 1905 r. liczyło 463 mk.

Zabytki:

- Pałac z 1878 r. styl renesansowej willi. Zbudowany na stromej nadnoteckiej skarpie. Przy nim rośnie 300 letnia lipa.
- Park; 29 gatunków drzew liściastych, 8 iglastych i 12 gatunków krzewów. 11 ha. Dominuje dąb szypułkowy, wiąz szypułkowy i jeśion wyniosły. Są także purpurowa odmiana buka, kasztanowce,

graby i pomnikowy modrzew. Wewnątrz parku aleja dębowa – dawna droga. Kolejna aleja od wschodu obsadzona kasztanowcami od zachodu lipami.

- Kapliczka cmentarna
- Zespół folwarczny: rządcówka, gorzelnia, owczarnia, obora, spichlerz.
- Zespół szkoły – 42
- Zagroda 30
- Dom nr 34,36
- Poniatówki 40,39
- Cmentarz

Pomniki przyrody:

- Modrzew europejski (obwód 332 cm, wys. 30 m) – w zabytkowym parku od strony płn. - zach.
- Grupa drzew przy drodze gruntowej z Milcza do Chrustowa: 2 wiązy szypułkowe – obwód do 334 cm, wys. do 21 m + olsza czarna – 6 drzew – obwód do 338 cm, wys. do 17 m + 2 lipy drobnolistne – obwód do 315 cm, wys. do 17 m + jesion wyniosły – obwód 306 cm, wys. 17 m

Oleśnica

Sołectwo Oleśnica obejmuje wsie: Oleśnica (392 mieszkańców), Kierzkowice (44 mieszkańców w 3 blokach popegeerowskich), Ciske (20 mieszkańców i jedno gospodarstwo rolne), Trojanka – zwana perełką krajobrazową gminy ze starym młynem wodnym, Drzązgowo – dawna leśniczówka.

Wieś w której nie ma ani jednego gospodarstwa rolnego.... położona jest malowniczo w kotlinie pod wysokimi wzgórzami, nad stawami rybnymi w którym hoduje się karpie, pstrągi i jesiotry. Powierzchnia stawów wynosi ponad 200 ha.

W 1995 roku stawy byłego PG Rybackiego zakupił ichtiolog dr. Eugeniusz Bogdan. Obecnie kompleks stawów jest największym w kraju producentem ryb jesiotrowatych na potrzeby produkcji rybackiej, wędkarskiej i akwarystyki.

Wieś leży w dolinie strumienia Strugi Oleśnickiej, dopływu Bolemki wpadającej do Noteci. Strumień ten choć dzisiaj niepokąźnych rozmiarów jeszcze w XIX w. napędzał 4 młyny (Ciske, Trojanka, Borek, Kloss).

W Oleśnicy działa kilka firm, m.in. Cerplast., na turystów czeka gościniec „Wyrwidąb”

Wieś wymieniona w 1383 r. w Kronice Janka z Czarnkowa (Grzymała de Olesznica). Dnia 11.04.1557 Wojciech Nietązkowski darowuje Oleśnicę wraz z 2 młynami i kopalnią żelaza Janowi Oleskiemu. Kopalnia była tam gdzie dziś Trojanka kiedyś Hamernią zwana.

W XVII w. była tu siedziba Grzymalitów Oleskich; od 1746 r. siedziba rodowa Grudzińskich, którzy przenieśli ją ze Strzelc. Od 1845 r. własność rodziny Zach, po nich hrabia Koenigsberg. Ten ostatni znany

*Staw w Oleśnicy
Teich in Oelsnitz*

*Pomniki przyrody przy drodze do Trojanki
Naturdenkmal am Weg nach Trojanka*

*Pałac w Oleśnicy
Palast in Oelsnitz*

Pomnikowa lipa w Papierni
Linde in Papiernia - Naturdenkmal

Staw w Papierni
Teich in Papiernia

Dwór w Oleśnicy
Herrenhof in Oelsnitz

jest z tego, że sprzedał duże ilości żużlu pochodzącego z działających w poprzednich stuleciach prymitywnych hut żelaza w Trojance, gdzie pozyskiwano żelazo z rud ziemnych. Przeszarżała technologia powodowała, że w pozostałym z wytopu żużlu była jeszcze duża zawartość żelaza możliwa do odzyskania w nowoczesnych hutach.

W okolicy dawna osada Papiernia – potem leśniczówka, obecnie nieistniejąca. Fabrykę papieru w Papierni dzierżawił w XVIII w. Mateusz Wilhelm Mende - tzw. papyrarius.

W 1789 r. była to wieś szlachecka z folwarkiem, młynem papiernikiem, foluszem, cegielnią i wapniarnią. Liczyła 28 dymów; w 1905 r. 179 mieszkańców.

Przed 1833 r. pod nazwą Oleśnica istniały odrębny młyn, folusz, cegielnia, i papiernia zwana też chodzieską.

W XIX w. dobra Oleśnica podzielono na Oleśnicę Górną i Oleśnicę Dolną.: Oleśnica Górna miała 11 domów, 160 mieszkańców; Oleśnica Dolna to dzisiejsze przedmieście Chodzieszy nad J. Strzeleckim. Był to folwark z 3 domami, 61 mieszkańców.

Zabytki:

- Dwór z 1804 – najstarszy zabytek w Gminie Chodziesz. Wzniesiony dla Grudzińskich, którzy w XVIII w. urządzili tu swoją siedzibę rodową. Już w 1830 r. został przebudowany na oficynę dla nowo wybudowanego pałacu. Budynek parterowy z dachem mansardowym, wejście poprzez ganek zdobiony trójkątnym frontonem na prostych filarach; skromne zdobienia: gzymsy nadokienne, opaski, lizeny.
- Pałac z 1850 r., dwukondygnacyjny z dachem czterosпадowym o niewielkim spadku. Reprezentacyjne wejście od strony wschodniej, od zachodu taras widokowy pięcioboczny ryzalit elewacje zdobione podobnie jak w sąsiednim dworze opaskami, gzymsami i lizenami.
- Park podworski z XVIII w. Lipy, kasztanowce, modrzewie, buki, piękna aleja grabowa!!! powierzchnia 12,3 ha. Z parku zostały smutne resztki, co łatwo stwierdzić porównując jego obecny wygląd z XIX wiecznym planem.
- Zespół folwarczny: gorzelnia, budynek gospodarczy, obora, spichlerz, czworak 12 i 13, sześćiorak 15
- Szkoła (dom nr 21)
- Cmentarz rodowy
- Cmentarz ewangelicki

Pomniki przyrody:

Papiernia

- Lipa drobnolistna (obwód 710 cm, wys. 35 m, wiek 300 lat)
- Grupa drzew - 3 lipy drobnolistne (obwód 430 do 550 cm, wys. 22 do 27 m) -53 f

Oleśnica

- Dąb szypułkowy (obwód 412 cm, wys. 24 m) – przy drodze do Trojanek
- Głaz narzutowy granitowy (954 cm obwodu, wys. 112 cm) – w lesie bukowo - dębowym przy drodze wojewódzkiej Chodzież - Czarnków 92 a
- Grupa drzew –buk pospolity (obwód 290 do 469 cm, wys do 25 m) – w zabytkowym parku
- Lipa drobnolistna – obwód 331 cm, wys. 25 m
- Olsza czarna – obwód 334 cm, wys. 25 m
- Klon pospolity – obwód 396 cm, wys. 25 m
- Dąb bezszypułkowy – obwód 347 cm, wys. 26 m
- Jesion wyniosły – obwód 319 cm, wys. 24 m
- Buk pospolity – obwód 425 cm, wys. 27 m
- 4 lipy drobnolistne – obwód do 429 cm, wys. Do 27 m
- Platan klonolistny – obwód 368 cm, wys. 22 m
- 2 klony pospolite obwód do 334 cm, wys. Do 26 m
- Dąb bezszypułkowy – obwód 447 cm, wys. 22 m – na skraju lasu około 100 m od budynku dawnej szkoły

Trojanka

- Grupa drzew przy drodze z Oleśnicy – 6 lip drobnolistnych – obwód do 468 cm, wys. Do 25 m + klon pospolity – obwód 356 cm, wys. 24 m + klon jawor – obwód 324 cm, wys. 20 m

Podanin

Wieś położona przy drodze krajowej nr 11, uchodzi za gminne centrum przemysłu. Swoje siedziby mają tutaj firmy o zasięgu europejskim, takie jak Europol Meble, Kablonex, Podanfol. Obecnie liczy 469 mieszkańców.

Ważną rolę w życiu gminy Chodzież odgrywa Nadleśnictwo Podanin, o rodowodzie sięgającym 1828 roku. Nadleśnictwo gospodaruje na 18 000 ha lasu leżących na obszarze 7 okolicznych gmin. Lasy nadleśnictwa słyną z dużej ilości danieli – od dziesiątek lat odławia się te piękne zwierzęta i wysyła w dalekie zakątki kraju i Europy. Na terenie nadleśnictwa wyłączono dwa obwody łowieckie specjalnie pod potrzeby zagranicznych myśliwych.

Wieś zachowała dawny układ przestrzenny - owalnicy ze stawem i kościołem w centrum wsi.

Historia

Na polach Podanina w porośniętych krzewami wzgórzach, nad tzw. Białymi Moczarami, w XIX w. odkopano kilka grobowców skrzynkowych z popielnicami, naczyniami glinianymi, kawałkami drutu brązowego, i koralami szklanymi. Dawniej odkryto tam trzy podobne groby, w jednym z nich znajdować się miały dwie popielnice, z których jedna wyobrażała twarz ludzką. Na innym pagórku odkryto rodzaj ganku podziemnego, wykładanego kamieniami, przed którym leżał okrągły głaz ze śladami rzeźby. W trzecim pagórku znajdował się stos kamieni, w nim spalone

Leśny staw w Oleśnicy
Waldteich in Oelsnitz

Wiata edukacyjna przy nadleśnictwie Podanin
Edukationsgebäude in Ober Försterei Podanin

Droga do Trojaneki
Weg nach Trojaneka

Narzędzia leśne
Waldwerkzeug

Kościół w Podaninie
Kirche in Podanin

Dom w Podaninie
Haus in Podanin

kości i nietknięte kły jakiegoś zwierzęcia, prawdopodobnie tura.

W pobliżu wsi znaleziono też mnóstwo skorup glinianych z ozdobami, topór z serpentynu, nożyce i grotty żelazne.

Podanin był królewsczyzną wchodzącą w skład starostwa ujsko-pilskiego. W 1430 król Władysław Jagiełło pozwala Marcinowi ze Sławska wykupić wieś i inne osady z rąk Piotra Korzboga podkomorzego poznańskiego. W XVI w. mała królewska wieś zarządzana przez starostów ujskich. W 1563 istniał młyn Wierzbnik o jednym kole; w 1564 r. żyło we wsi 28 kmieci na 14 łanach.

Wieś kształtowała się dwa wieki, powstała owalnica, jej charakterystyczny układ zachowany do dzisiaj. W 1580 wieś trzymał Stanisław Górka wojewoda poznański, pod koniec XVIII w. wieś włączono do tworzonego przez rząd pruski tzw. Amtu Podstolickiego (Polanowo).

W 1789 r. wieś królewska z kościołem luterańskim licząca 25 dymów. W XIX w. wieś liczyła 40 domów i 490 mieszkańców. W skład okręgu wiejskiego wchodziła osada Pawłów. Cały okrąg liczył 41 domów, 504 mieszkańców: 67 katolików, 431 protestantów i 6 żydów. Były trzy większe posiadłości: Juliusza Sehmsdorfa z obszarem 391 ha i dochodem 3676 marek, Wilhelma Milbrandta z pow. 166 ha i dochodem 1454 marek, Juliusza Harmela o powierzchni 84 ha i dochodem 773 marek.

W 1905 r. we wsi było 428 mk.

We wsi siedzibę ma nadleśnictwo Podanin – dawne Nadleśnictwo królewskie (w XIX w. 1 dom, 10 mieszkańców, obszar nadleśnictwa 7268 ha, czysty dochód gruntowy 18 731 marek. Nadleśnictwu królewskiemu podlegały 4 osady leśne: Podanin z 11 mieszkańcami, Podstolice, Koenigsberg i Stangenforth. Cały okrąg liczył 5 domów i 46 mieszkańców: 6 katolików i 40 protestantów).

Zabytki:

- Kościół z pocz. XX w. (dawniej ewangelicki) obecnie filialny pod wezwaniem s. Maksymiliana Kolbe.

Do 1945 we władaniu gminy ewangelickiej, po wojnie do 1973 znajdował się tu magazyn nawozów sztucznych (co było typowe dla powojennych państw komunistycznych w środkowej Europie). Kościół to typowa świątynia salowa z charakterystycznym ręcznie malowanym stropem. Elewacja frontowa niesymetryczna z podcieniem narożnym i wysoką wieżą. Przy kościele drewniana kaplica z figurą O. M. Kolbe.

Warto zobaczyć inne zabytkowe obiekty takie jak:

- Zespół dworsko – folwarczny składający się z budynków dworu, obory, stajni i chlewni
- Budynek dawnej rządcówki w dawnym folwarku II pod numerem 53
- Budynek dawnej szkoły pod numerem 19
- Zespół leśniczówki w skład którego wchodzi: budynek leśniczówki, stodoła, budynek gospodarczy
- Budynki tzw. Poniatówki pod numerami 16, 18, 31, 33
- Dawny cmentarz ewangelicki, obecnie katolicki

KURT LUECK w swojej „Historii niemczyzny w Chodzieży - „Geschichte des Deutstums in Chodziesen” obszernie opisuje historię Podanina na podstawie rękopisów nauczyciela Ferdynanda Bensel. Bensel dokonał wielu wykopalisk w okolicy wsi. Podanińskie Pole Grobowe rozciągało się przez cały ciąg pagórków od Rohrbruch do Warower Huegeln na szerokości 1 ½ kilometra.

W 1430 r. została założona wieś Podanin; wskutek wojen, zarazy w 16-17 wieku opuszczona przez Polaków. Starosta Ujski – Stefan Grudziński w roku 1637 nadaje braciom Paul i Daniel Arndt przywilej na nowe zasiedlenie wsi niemieckimi osadnikami. Osadnicy pochodzili z Pomorza Wschodniego – z obszarów Kaszub.

Cel założenia był czysto gospodarczy: jak napisano w nadaniu „aby podnieść dobra Jego Majestatu w starostwie”. Luteranom udzielił przywileju na wybudowanie kościoła i wybór pastora. Kościół otrzymał jeden łan ziemi wolny od czynszu i pańszczyzny. Posiadacz tego łanu otrzymał także rzadkie prawo warzenia piwa i gorzałki.

Kościół powstał na wolnym placu między rzędami domów, obok niego założono cmentarz. Kościół był prostą budowlą drewnianą bez ozdób, podobnie jak większość kościołów wiejskich.

Niewielka gmina nie była w stanie utrzymać własnego pastora i próbowała przyłączyć się do jednej z dwóch wcześniej założonych osad: Jankendorf - Sokołowo Budzyńskie (zał. w 1629 r) lub Gramsdorf - Bukowiec (założony w 1635 r.) – zwłaszcza do tej ostatniej. Co 4 tygodnie pastor z G. odprawiał w Podaninie nabożeństwo.

Zachował się dzwon z napisem Daniel Arndt scultutus Podanensis a.D. 1713 r. Nieco młodszy był krzyż na kościele z chorągiewką z datą 1738 r.

W 1661 r. wieś została całkiem zniszczona kościół został spalony, dzwony zabrane. W 1681 r. sołtysowi pod karą 1000 złotych zabroniono odbudowy spalonego kościoła. Wkrótce jednak nastąpiła odbudowa, co wskazuje napis na dzwonie z 1713 r. Wieś musiała płacić dziesięcinę kościołowi w Chodzieży: w 1772 r. było to 54 schefli żyta i 27 szefli owsa z łana 3 szefle żyta i 1 ½ szefla owsa. Dostawa odbywała się poprzez starostę.

W 1749 r. pan tych ziem odebrał łan kościelny i podzielił go następująco: ¼ łana dostała nowo powstała szkoła, po ¼ łana każdy z nowo osiedlonych „Waldlaufer” (leśniczych, ¼ łana kowal wioskowy).

W 1768 r. 8 dni przed Świętym Marcinem przybyło od strony Szamocina 2000 konfederatów barskich plądrując dobra królewskie (starościńskie). Podpalili kościołek w Podaninie, rabując co się tylko dało; następnie konfederaci pociągnęli przez wybudowania olenderskie do Bukowca (Gramsdorf). Sołtys Podanina – Christian Busse wysłał pościgów, którzy ostrzegli mieszkańców tej wsi. Pastor gminy ewangelickiej uciekł, ze wsi zrabowano różnych dóbr, które zapełniły 8 wozów, a z Jankendorf (Sokołowo Budzyńskie) konie.

Z pożaru kościoła ocalały dzwony, ukryte w piwnicy jednego z mieszkańców. Pewnej ciemnej nocy proboszcz z Chodzieży wykradł je z tej kryjówki ale zostały mu one odebrane podczas transportu do miasta.

Nagrobki ewangelickie w Podaninie
Evangelische Grabsteine in Podanin

Staw w centrum wsi
Teich im Dorfzentrum

Dom z kamienia Podanin
Feldsteinhaus in Podanin

Pałac Pietronki
Palast Pietronki

Schody do pałacu
Treppe zum Palast

Brama cmentarna Pietronki
Friedhofstor in Pietronki

Klasyfikacja pruska z 1773 r. wymienia 234 mieszkańców, wszyscy luteranie. Pośród nich było 12 rodzin pracowników najemnych i rzemieślników. Było to 5 pasterzy, 1 stróż, 2 szewców, 2 sukienników 1 garncarz. Po 1779 r. gdy w Chodzieży powstała gmina ewangelicka. Podanin odłączył się od Bukowca i przyłączył do gminy chodzieskiej.

Po separacji w latach 1829-1846 liczni gospodarze stawiali nowe domy na wybudowaniach, stare domy we wsi pozostawiając robotnikom rolnym i rzemieślnikom. Spis ludności z 1854 r. wymienia 47 rodzin robotników. Ogółem mieszkało we wsi 399 dusz - 383 ewangelickie i 16 katolickich. W 1880 r. było 471 mieszkańców. W szkole dzieci katolickie stanowiły 10 %.

Spadająca liczba mieszkańców w latach następnych wynika z wykupywania ziemi przez bogatych chłopów, biedni zaś emigrują do Ameryki. Rodzina założycieli wsi – Arndt wymiera w 1794 r., po nich urząd sołtysa obejmuje rodzina Gemsdorf (1840-1904). Tylko dwie rodziny chłopskie w początkach XX w.: Schmidt i Junker były potomkami osadników sprzed czasów pruskich.

Winę za zanikanie niemieczyny i protestantyzmu ponoszą też urzędnicy niemieccy. Przepisy dotyczące własności ziemskiej doprowadziły do zaniku małych gospodarstw, rolnicy nie posiadający zaprzęgów wyłączeni zostali z reformy i pozbawieni ziemi. Dano prawo obszarnikom wykupienia drobnych posiadaczy i włączenia ich ziemi do swoich dóbr, pozabiając tym samym drobnych chłopów ziemi. Z winy urzędników doszło do zaniku niemieczyny w Podaninie.

Pietronki

Nieduża wieś sołecka; liczy 156 mieszkańców, w tym tylko jeden rolnik. Wieś o układzie typowej ulicówki.

Ciekawostką są fundamenty kościoła zlokalizowanego naprzeciwko pałacu. W pocz. XX w. ówczesni właściciele Bnińscy doprowadzili do utworzenia osobnej parafii w Pietronkach, dla której wybudowano kościół. Kościoła nie zdążono poświęcić przed wybuchem wojny co było dla okupanta niemieckiego dobrym pretekstem do rozebrania murów świątyni. Pozostały tylko widoczne do dzisiaj fundamenty.

Wieś notowana w źródłach od XV w. Założycielem był Hanco syn Piotra – krakowski mieszczanin. Pierwszym właścicielem od 1425 r. był Jan Strzelecki; Wieś do 1696 r. była wsią wolnych chłopów, kiedy to Marcin Szczodrowski założył na uprawianej przez nich ziemi folwark a nich uczynił poddanych robotników folwarcznych.

Majątek Pietronki od 1450 r. przez wiele lat posiadał ród Radwanowskich, w XVII w. władali nim Drzewieccy a potem Chmielewscy. Rodzina Chmielewskich założyła park z pomnikowymi obecnie okazami dębów, lip i klonów.

W 1789 r. wieś szlachecka z folwarkiem i młynem licząca 25 dymów.

Wieś jeszcze w XIX w. zwano Piotrmanki. Składały się na nią wieś o tej nazwie licząca 3 domy z 15 mieszkańcami ewangelikami oraz dominium liczące 16 domów i 251 mieszkańców (97 katolików i 154 protestantów). Istniała we wsi gorzelnia parowa, tuczarnia i chów bydła.

Dla żołnierzy napoleońskich powracających z wyprawy na Rosję w 1812 r. założono cmentarz (obecnie pamiątkowy kamień) Wieś była w polskich rękach do 1826 r., kiedy majątek przejmują właściciele niemieccy. Jeden z nich - Hermann von Leipziger wybudował pałac z okazji swego ślubu z hrabianką Ewelina von Rittenberg około 1839 r.

W 1905 r. liczyła 249 mieszkańców.

W 1901 r. majątek zakupił hrabia Ignacy Bniński – prezes Towarzystwa Sztuk Pięknych w Poznaniu. On to polecił przebudować pałac w formie zachowanej do dzisiaj. Pałac gościł wiele wybitnych postaci życia kulturalnego pocz. XX w. Bywali w nim m.in. malarz Julian Fałat i rzeźbiarz Sylwester Mańczak. Hrabia zmarł w 1920 roku i pochowany został na miejscowym cmentarzu. Po śmierci hrabiego majątkiem do wojny zarządzała wdowa po nim – Helena Wodzińska.

Za czasów Bnińskiego nasadzono nowe drzewa w parku: robinie i topole. Teren parku otoczono ceglany murem, wybudowano mały basen i oranżerię. Przy głównym wejściu do parku stanęła wysoka brama z łacińskim napisem „Nec treme, nec timide unguibus et rastro”.

Po wojnie w pałacu mieścił się dom kultury, potem przedszkole. Pałac popadł w ruinę, z tego stanu podniósł go remont w latach 1983-1988. Obecnie pałac nieużywany znowu niszczeje.

W dawnej szkole obecnie działa świetlica wiejska, a w niedziele służy ona jako kaplica.

Zabytki:

- Pałac z XIX w. neoklasykistyczny po 1901 – dwukondygnacyjny na planie półokręgu, wejście zdobione 4 kolumnami, nad którym obszerny balkon na piętrze . Dwór na tym miejscu istniał od XV w.
- Park podworski XVIII w., 8 ha z okazami starych drzew pomnikowych przyrody, krajobrazowy. Założony w latach 1783-1826, gdy Pietronkami władali Chmielewscy. W drzewostanie występują: dęby, lipy, kasztanowce, klony, jesiony, graby, wierzby, świerki, brzozy i wiązy; Na terenie parku figura Matki Boskiej ufundowana przez wdowę po Bnińskim – Helenę z Wodzińskich w 24.02.1920.
- Cmentarz katolicki 2 poł. XIX w. – tu spoczywa Ignacy Bniński.
- Cmentarz dla żołnierzy Napoleona – powstał za rządów Chmielewskich
- Zespół folwarczny; rządcówka, gorzelnia, obora, stodoła
- Szkoła nr 18
- Domy 10 i 11

Pomniki przyrody

- Dąb szypułkowy – obwód 358 cm, wys. 25 m – obok krzyża
- Grupa drzew w zabytkowym parku – dąb szypułkowy - 2 drzewa, obwód do 418 cm, wys. do 24 m = 3 lipy drobnolistne – obwód do 566 cm, wys. do 26 m = 2 klony pospolite – obwód do 380 cm, wys. do 23 m

Pomnikowy dąb
Uralte Eiche

Nagrobek hrabiego Bnińskiego
Grabstein des Grafen Bniński

Droga z Rataj do Podanina
Alter Weg von Rattai nach Podanin

Na plaży w Ratajach
Auf dem Strand in Rattai

Świetlica w Stróżewicach
Gemeinschaftsraum in Stróżewice

Legenda o Pietronkach

Skąpy i bogaty rycerz Piotr został porwany przez jeźdźca na czarnym koniu i wrzucony do stawu przy młynie, który odtąd zwany jest Stawem Rycerskim.

Dlaczego bociany nie budują gniazd w Pietronkach

Dawno temu nad Rycerskim Stawem odbywały się sejmiki bocianie. Kiedyś szlachta zorganizowała polowanie na te ptaki, schwytane pieczo- no żywcem w ognisku. Reszta bocianów porwała kawałki płonących drzew z ogniska i rzucała na domy we wsi, od czego spłonęło pół osady. Od tego czasu bociany omijają tę okolicę.

Rataje

Największa wieś w gminie Chodzież, licząca ponad 1000 mieszkańców. Wzmianki od XV w. Dawna wieś służebna zamku chodzieskiego. (Rataj był to wolny chłop, który za pożyczkę na zakup roli zobowiązany był do pracy na ziemi pańskiej).

Wieś leży nad J. Miejskim, liczy 1010 mieszkańców, graniczy z miastem Chodzieżą. Znad jeziora piękny widok na Chodzież i otaczające je wzgórza.

We wsi funkcjonuje 10 rolników, zakłady produkcji porcelany, stolarnia i tartak.

Wzmiankowana w 1403 r. wieś królewska, w 1510 była tu karczma, w 1564 młyn Krepka i barcie. We wsi był folwark o pow. 191,5 ha należą- cy do dóbr podstolicich. Folwark był królewszczyzną i wchodził w skład starostwa ujskiego (potem rogozińskiego i budzyńskiego). W 1430 król Jagiełło zastawił Rataje wraz z Ujściem i innymi dobrami Marcinowi ze Sławska; w 1514 r. Zygmunt I pozwolił Hieronimowi Moszyńskiemu z Bnina (tenutariuszowi ujskiemu) wykupić te dobra. Powstały spór między Mikołajem Chodzieskim a Moszyńskim król rozstrzygnął na korzyść tego ostatniego. W 1580 r. Rataje zamieszkiwało 10 półłanków i 8 zagrodników, właścicielem był wówczas Stanisław Górka wojewoda poznański. Rejestry poborowe pokazują R. dwukrotnie pod parafią chodzieską, raz w powiecie poznańskim, drugi w powiecie kcyńskim. Zabrane przez rząd pruski wcielone zostały do domeny Podstolice.

W XV w. Rataje było nazwą j. Chodzieskiego; Przeclaw z potulic otrzymał od króla 1/2 jeziora i 2 rybaków

W latach 1564/65 jezioro Rataje o wymiarach 22*13 sznurów, głębokie na 14 łokci, ma 9 toni niewodowych; należy po połowie do Chodzieszy i Rataj. W Ratajach łowi na nim 4 rybaków ale bywa i więcej, płacili po 1 zł 12 gr. za dzierżawę jeziora.

W 1789 r. wieś królewska i folwark liczące 27 dymów; w 1905 r. 246 mieszkańców. W XIX w. było w Ratajach 30 domów, 360 mieszkań- ców (32 katolików, 5 żydów, 273 protestantów).

W 1900 r. liczyły 344 mieszkańców. Folwark Rataje w 1937 prze- szedł w zarząd Sanatorium Kolejowego. W 1975 część parku przejęło Technikum Rolnicze.

Z Rataj zachowały się dokumenty dla niemieckich osadników: Michael Huebner (1674), sołtys Albert Abram (1701), Michael Abraham (1719), Michael Mogers (1720), Christoph Arendt (1739), Adam Jans (1747).

Zabytki:

- Park krajobrazowy XIX/XX w. na bazie naturalnych zadrzewień, uzupełniony na sadzeniach liściastymi, dwór otoczony częścią formalną, w kierunku południowym część naturalistyczna.
- Dwór z cegły na kamiennym fundamencie z 1875 r.
- Zespół folwarczny (ul. Chodzieska): rządówka, spichlerz, budynki gospodarcze
- Zespół folwarczny II (ul. Margonińska)
- Zespół szkoły ul Chodzieska 12
- Dom ul. Jeziorna 1
- Dom ul. Margonińska 12
- Dom z oborą margonińska 32
- Cmentarz ew.

Pomniki przyrody

- Grupa drzew w zabytkowym parku – klon pospolity 5 drzew – obwód do 284 cm, wys. do 20 m + dąb szypułkowy - 3 drzewa – obwód do 390 cm, wys. do 26 m

Rudki

Niewielka wieś (39 osób) wchodząca w skład sołectwa Konstantinowo. We wsi jest 2 rolników.

Zabytki:

- Zagroda nr 3,
- stodoła przy domu nr 7

Stróżewice

Sołectwo Stróżewice składa się z wsi Stróżewice, Jacewko (osada leśna) i Trzaskowice (51 mieszkańców, z dobrze zachowaną dawną zabudową wsi)

Wieś Stróżewice rozłożyła się kołem na zachód od Stróżewic, „w lasach karczowanych”. W gminie Chodzież panuje przekonanie, że Stróżewice są „ekologiczne”. Wpływa na to położenie wsi wśród pól i lasów. W licznych gospodarstwach zachowały się stare studnie z żurawiem. Przez Stróżewice przepływa rzeka Flinta, prawy dopływ Wełny. Liczba mieszkańców tej wsi wynosi 252 osoby, działa tu 8 gospodarstw rolnych.

W centrum wsi stoi budynek dawnej szkoły z początku XX w., a przy nim wysoki drewniany krzyż.

W XV w. na terenie obecnej wsi istniała wieś Kaława; w 1510 r. była całkowicie opustoszała, podobnie w 1564 r. – kiedy to było w niej 6 śladów złej roli, 2 ogrody i pastwisko dla 4 koni.

Stróżewice dawniej zwane były Stróżewskie Ołendry. Założył wieś w 1730 r. Karol Grudziński osadzając na zalesionym terenie 20 osadników z Niemiec. W 1773 r. było tu 47 gospodarstw zamieszkałych przez 371 osób (w tym zaledwie 2 Polaków). W 1873 r. we wsi mieszkało 665 osób, zajmowała ona 1180 ha podzielonych na 98 działek.

*Polna droga do Stróżewic
Feldweg nach Stróżewice*

*Detail z cmentarza ewangelickiego Stróżewice
Detail aus dem evangelischen Friedhof in Stróżewice*

Staw w Stróżewie
Teich in Stróżewo

Dawna kuźnia
Alte Schmiede

Kościół
Kirche

SGKP podaje, że Stróżewice liczyły 92 domy, 653 mieszkańców (54 katolików, 599 protestantów), obszaru 1180 ha (638 roli, 11 łąk, 177 lasu); czysty dochód z ha roli 6,27 mk, z ha łąk 5,09 mk, z ha lasu 1,17 mk.

W 1905 r. było 719 mk mieszkańców.

We wsi nie wykształciło się centrum, zagrody stały wśród pól w oddaleniu od siebie tworząc 4 osady zwane od lat międzywojennych: Ryga, Hintereja, Mitereja, Kaceramy. Układ ten przetrwał do dzisiaj – wieś rozciąga się na odcinku 4 kilometrów. Zachowało się sporo budynków z przełomu XIX i XX w, kiedy zabudowa murowana wypierała drewnianą.

Zabytki:

- Zespół szkolny – dom nr 22 + budynek gospodarczy
- Domy nr 21 i 37
- Zagrody 23 i 24
- Cmentarz ewangelicko – augsburski z XIX w.

Stróżewo

Sołectwo Stróżewo składa się z wsi: Stróżewko (79 mieszkańców), Krystynka (49 mieszkańców), Stróżewo. Liczba mieszkańców sołectwa 410 osób. Zajmuje powierzchnię 2200 ha.

Wieś Stróżewo liczy 334 mieszkańców; rozwija się dynamicznie, jest siedzibą wielu nowoczesnych gospodarstw rolnych i zakładów produkcyjnych. Kilka z gospodarstw dysponuje powierzchnią ponad 100 ha; działa ferma świń, odchowalnia kurczaków, stadnina koni, ogrodnictwo, zakład produkcji porcelany.

Wzmiankowane w dokumentach w 1486 r. jako własność szlachecka w dobrach Chodzież; w 1510 10 łąnów osiadłych, 1 opuszczony, aż 9 karczem.

SGKP podaje, że Stróżewo wraz z karczmą Freischuetzenkrug tworzyło okręg wiejski o 37 dymach, 261 mieszkańcach (18 katolików, 243 protestantów), obszar 606 ha (496 roli, 50 łąk, 1 lasu).

W 1577 było w S. 7 śladów osiadłych i 2 sołtysie, w 1579 5 osiadłych i 2 sołtysie oraz 7 zagrodników, w 1618 r. 4 ślady osiadłe i 7 zagrodników. Ze Stróżewa zachował się przywilej z 1679 r.: dla karczmarza Johann Stylder.

W 1905 r. miało 263 mieszkańców.

W centrum wsi znajduje się kościół poewangelicki, po wojnie wykorzystywany jako składnica środków ochrony roślin, od 1957 w zarządzie kościoła katolickiego a od 1980 własność kościoła. W miejscu gdzie stoi kościół wcześniej stała ewangelicka świątynia o konstrukcji szachulcowej z 1793 r.

W centrum wsi, przed kościołem okolony nasadzeniami kolorowych krzewów staw z fontanną! W torfowisku k. Stróżewa znaleziono fragmenty łodzi drewnianej z dawnych czasów.

Zabytki:

- Kościół poewangelicki z XIX w. Murowany z cegły palonej, jednonawowy na planie prostokąta, z półkolistą apsydą od zachodu. Nakryty dachem dwuspadowym, prezbiterium dachem

stożkowym a zakrystia i dzwonnica daszkami dwuspadowymi. Od południa dostawiona prostokątna zakrystia, w którą wkomponowana dzwonnica. Niski kamienny cokół, elewacje dzielone lizenami, nad wejściem głównym rozeta. Z czasu budowy kościoła pochodzą drewniane drzwi wejściowe oraz witraże w prezbiterium. Przykład małej świątyni wiejskiej z XIX w.

- Zespół folwarczny: dom, budynek gospodarczy, stodoła
- Młyn murowany – działał do lat 50 –tych XX wieku, do czasu, kiedy od uderzenia pioruna spłonęła maszynownia. Po pożarze budynek użytkowano jako skład pasz a następnie jako skład oświetlenia
- Domy nr 5, 20, 64, 68
- Zagrody : 11, 16, 18
- Cmentarz ewangelicki

Pomniki przyrody:

- Dąb szypułkowy w pobliżu przedszkola, obwód 324 cm, wys. 22 m, wiek 250 lat

Stróżewko

Osada na skraju dużego kompleksu leśnego (79 mieszkańców) należąca do sołectwa Stróżewo. Dawny folwark w 1905 r. liczący 61 mieszkańców.

Zabytki:

- Zespół folwarczny: rządówka nr 1, dom, dom nr 3, budynek gosp.
- Cmentarz ewangelicki
- Cmentarz katolicki

Strzelce

Wieś sołecka nad rzeką Słomką; do sołectwa należy także Strzelęcín. Sołectwo zamieszkuje 880 osób. Jest drugie pod względem liczby ludności w gminie Chodzież. W sołectwie jest 1 rolnik w Strzelcach i 3 w Strzelęcínie. Wieś leży nad strugą Słomką dopływem Noteci.

Wieś jest najstarszą wsią w gminie Ch. - wzmianka z 1370 r., kiedy to wsi właścicielem był wojewoda kaliski Przeclaw Grzymała z Strzelc. Od 1557 r. Strzelce były własnością Potulickich, potem były siedzibą właścicieli Chodzieży – Grudzińskich w XVII /XVIII w. W 1789 r. Karol Grudziński sprzedaje Strzelce Christophowi von Zacha.

W 1577 r. istniały tu 3 ślady osiadłe, w latach 1618-1620 - 2 ślady i młyn o 3 kołach. Strzelce wchodziły w skład powiatu kcyńskiego.

W 1696 r. we wsi był folwark i 2 kmieci.

W 1905 r. było 306 mk.

W XIX w. wieś miała 2 domy i 14 mieszkańców (7 katolików i 7 protestantów) i 17 ha – 9 roli i 7 łąk.

W 1851 r. spaliła się doszczętnie wieś Strzelce. Ocalała tylko szkoła i figura św. Wawrzyńca, która do dziś stoi samotnie wśród pól. Dziedzic von Zacha odbudował wieś w nowym miejscu. Augustyn von Zacha założył folwark Augustynowo (żona Augusta von Falkenheyn).

Dawne maszyny rolnicze Stróżewko
Alte Landwirtschaftsmaschinen in Stróżewko

Polna droga do Stróżewka
Feldweg nach Stróżewko

Szkoła w Strzelcach
Schule in Strzelce

Dawny dworzec kolejowy Strzelce
Alter Bahnhof in Strzelce

Zabudowania folwarczne Strzelce
Vorwerks Gebäuden in Strzelce

Pałac
Palast

W 1773 r. klucz strzelecki – Słomki, Mirowo i Konstantynowo liczył 270 osób w tym 225 Polaków.

W XIX w. dwór razem z folwarkami Konstantynowo, Mirowo, Alyrode tworzył okręg z 15 domami, 334 mieszkańców (108 katolików, 226 protestantów) i 2538 ha, czysty dochód z ha roli 9,57 marek, z łąk 7,86 marek, z lasu 2,79 marek. Prowadzono chów bydła fryzyjskiego, była owczarnia zarodowa owiec Rambouillet; gorzelnia, młyn i cegielnia.

W 1930 w S. mieszkało 479 osób.

Zabytki:

- Pałac neorenesansowy XIX w. z 1844 r. powstał na miejscu spalonego drewnianego dworu dla Ferdynarda von Zacha. Projektował znany architekt Fryderyk August Stuessel
- Park krajobrazowy XIX w. od wschodniej strony pałacu 10,7 ha, układ regularny, renesansowy od strony wschodniej, a od południowej nieregularny, krajobrazowy. Drzewostan zbudowany jest z klonów, lip, wiązów, topoli, buki, graby i modrzewie
- Zespół folwarczny: gorzelnia, spichlerz, stodoła, obora *3, magazyn, domy 3,5,6,12 (ośmiorak)
- Szkoła z 1910 r. nr 11
- Zespół stacji kolejowej: dworzec, sztalet
- Cmentarz katolicki
- Cmentarz ewangelicki *2

Pomniki przyrody:

- Grupa drzew w zabytkowym parku – 7 klonów pospolitych – obwód do 457 cm, wys. do 19 m + 4 lipy drobnolistne – obwód do 401 cm, wys. do 17 m + wiąz szypułkowy – obwód 371 cm, wys. 23 m

Strzelecin

Wieś licząca około 100 mieszkańców należąca do sołectwa Strzelce.

W XIX w. zwana Neu Strelitz (Nowe Strzelce) liczyła 22 domy, 165 mieszkańców (31 katolików, 134 protestantów) i 147 ha (70 ha roli i 70 ha łąk). W 1905 r. miał 135 mk.

Zabytki:

- Dom z 1870 roku
- Zagroda nr 4,10
- Domy nr 11,13,15,16

Przyroda:

Nad Notecią zlikwidowany Rezerwat „Wiktorowo” – chroniący niedyś relikw przyrody - brzozę niską

Studzieniec

Wież należąca do sołectwa Milcz, zamieszkała przez 174 osoby. Położona przy granicy miasta Chodzież, na lewym brzegu rzeki Bolemk.

W 1557 r. była to niewielka osada - było tu 5 zagród (śladów osiadłych), około 1620 r. przybyły kolejne dwie zagrody .

W XVII w. zamieszkiwali ją ewangeliccy osadnicy niemieckiego pochodzenia.

SGKP podaje zamiennie nazwy Studzienice, Studzin. Razem z Młynem Kłos tworzyła okręg wiejski o 30 domach zamieszkałych przez 268 mieszkańców (26 katolików, 242 protestantów). Zajmowała obszar 767 ha) 407 ha roli, 185 ha łąk, 79 ha lasu). Czysty dochód z ha roli wynosił 8,62 mk, z ha lasu 0,78 mk, z łąk 7,05 mk, większa własność ma 211 ha. W 1905 r. liczył 236 mieszkańców. Na północ od wsi między Bolimką a Słomką w stronę Noteci rozciągają się Łęgi Studzienieckie.

Zabytki:

- Zagroda 24
- Cmentarz katolicki

Słomki:

Mała wieś (61 mieszkańców) w sołectwie Konstantinowo. We wsi jest 4 rolników.

W 1577 r. zwane Słanki – było w nich 6 i pół ślada osiadłych i 1 zagrodnik, w 1618 r. 5 śladów osiadłych i jeden pożarem dotknięty; w XIX w. 8 domów, 81 mieszkańców (21 katolików, 60 protestantów), 22 ha powierzchni (13 roli, 9 łąk). W 1789 r. wieś szlachecka licząca 21 dymów. Około 1795 r. wchodziły w skład dóbr chodzieskich i należały do Grudzińskich. w 1905 r. liczyły 58 mieszkańców.

Zabytki:

- Dom nr 2, 5,8
- Cmentarz choleryczny
- Cmentarz ewangelicki

Trzaskowice

Niewielka wieś licząca około 50 mieszkańców; wchodzi w skład sołectwa Stróżewo.

Do Trzaskowic dojechać można gruntową wąską drogą.

W XVI w. istniał folwark Huta Ostrowska, w następnym stuleciu wspomniany podczas rozgraniczania wsi. Wieś lokowano w 1730 r. jako wieś zwaną Olenderska Huta (Knarhuetten). Dokument z 1738 r. mówi o nowych „kolonistach dysydentach” w tej miejscowości, co wskazuje na ich protestanckie wyznanie i prawdopodobnie niemieckie pochodzenie. W 1789 r. wieś szlachecka licząca 11 dymów; w 1900 r. załedwie 81 mieszkańców, w 1905 – 90 mieszkańców.

We wsi zachowała się stara zabudowa z początku XX w.

Młode kasztany w Słomkach
Junge Kastanienbäume in Słomki

Zagroda w Trzaskowicach
Bauernhof in Trzaskowice

Nadnoteckie łąki k. Studzienica
Netzewiesen bei Studzieniec

Dawny młyn w Trojance
Alte Mühle in Trojanka

Dawny dworzec w Zacharynie
Alter Bahnhof in Zacharyn

Kościół Zacharyn
Kirche in Zacharyn

Trojanka

Małowniczo położona osada wchodząca w skład sołectwa Oleśnica. Liczy zaledwie 16 mieszkańców. Gruntowa droga z Oleśnicy do Trojanki obsadzona pomnikowymi drzewami prowadzi wzdłuż stawów rybaccich. Atrakcją są liczne stada ptaków wodnych – kormoranów, czapli, łabędzi oraz krążące wysoko na niebie ptaki drapieżne.

Pierwsza wzmianka o tym miejscu pochodzi z 1557 r., kiedy to istniała tu kopalnia rudy żelaza; z powierzchni ziemi zbierano rudę darniową o zawartości żelaza 35-40 % i wytapiano ją w prymitywnych piecach. Setki lat takiej eksploatacji rud doprowadziły do powstania ogromnych hałd żużlu z dużą jeszcze zawartością żelaza, którego nie dało się wytopić w ten prymitywny sposób. W XIX w. ówczesny właściciel Trojanki sprzedał ten żużel do śląskich hut żelaza.

Zabytki:

- Zespół młyna wodnego: młyn, dom młynarza, budynek gospodarczy
- Dom nr 1

Zacharyn

Sołectwo Zacharyn obejmuje wsie Zacharyn (719 mieszkańców) i Wymysław (64 mieszkańców). Liczba mieszkańców sołectwa wynosi 789 osób. Historia obu wsi jest podobna – zostały założone przez rodzinę von Zacha.

Wieś Zacharyn ciągnie się na przestrzeni kilku kilometrów, jej zabudowa i zagospodarowanie przypomina miasteczko. Pomimo, że Zacharyn jest najmłodszą wsią w gminie Chodzież, we wsi jest duża ilość parterowych domków z XIX w. objętych ochroną konserwatorską. Z. został założony w latach 1793-1794 przez Krzysztofa von Zacha (od 1780 r. właściciela majątku w Strzelcach). Sprowadził on 15 osadników (12 z Brandenburgii, 2 Polaków i 1 z Bawarii). W 1793 r. Zacha sprzedał względnie darował ziemię licznym Niemcom głównie protestantom. Niejaki Paweł Hinz dostał 30 mórg, podobnej wielkości rolę otrzymał także Krystian Lueck. Ziemia jest bardzo licha, większą część gospodarstw stanowiły łąki o jakości bardzo miernej. Stworzono potężną ostoję protestantyzmu i niemczyzny na ziemi chodzieskiej. W 1816 r. mieszkało w Z. 512 osób a w 1871 r. - 841 osób

SGKP podaje nazwę wsi „Zachas”, zamiennie Zachodzkie Holendry, Cichowa Góra, niem. Zachasberg. Obszar wsi 955 ha, 110 dymów, 870 dusz (108 katolików). W 1905 r. było 844 mieszkańców.

W 1931 r. Zacharyn liczył 770 protestantów Niemców a tylko 131 katolików (w tym 25 Niemców). We wsi w tym czasie mieszkało więcej protestantów niż w Chodzieży, których były 64 osoby.

We wrześniu 1939 r. Niemcy bestialsko zamordowali na łąkach nadnoteckich 7 Polaków w wieku od 16 do 38 lat, robotników sezonowych pracujących u miejscowych Niemców. W centrum wsi obelisk z pamiątkową tablicą przypominającą to wydarzenie.

Zabytki:

- Kościół z 1877 r. Przykład wiejskiego kościoła ewangelickiego z XIX w., w formie typowej dla zachodnio – północnej Polski, na rzucie prostokąta, orientowany, z półkolistą apsydą i kwadratową wieżą od frontu. Ceglane elewacje symetrycznie rozczłonkowane dwupoziomowo usytuowanymi otworami okiennymi, między którymi lizeny zwieńczone skromnym ceglanym fryzem, na apsydzie fryzem arkadowym. Kościół jednonawowy nakryty drewnianym stropem, z trzech stron nawy empory wsparte na słupach z dekoracją ciesielską. Prezbiterium nakryte sklepieniem konchowym.
- Dworzec i dom pracowników kolei z około 1908 r.

Parafia ewangelicka w Zacharzynie.

Została utworzona w 1866 r. W 1872 r. cesarz Wilhelm I przekazał nowej parafii dotację w wys. 9000 marek.

Wcześniej ewangelicy ze wsi podlegali pod parafię w Chodzieży.

Początkowo nabożeństwa odbywały się w szkole, ale staraniem gminy i licznych sponsorów wybudowano piękny kościół za kwotę 45 000 marek (4500 przekazał cesarz, 8300 marek Gustav - Adolf - Verein). Poświęcenie kościoła odbyło się w 1878 r. Dom pastora wybudowano w 1881 r. Do parafii należały: kolonia Zacharzyn, Strzelce, Augustynowo, Słomki, Rudka, Wymysław, Konstantynowo, Mirowo i młyn Krzysztofa. Parafia liczyła 1478 dusz. Pierwszym pastorem był Teodor Lehmann urodzony w Berlinie.

Legenda o Rycerzu z czarnym psem

Właściciel Zacharzyna *Ferdynand von Zacha* był ważną osobistością, po jego śmierci opowiadano, że duch jego jeździ na koniu w towarzystwie czarnego psa.

Wymysław

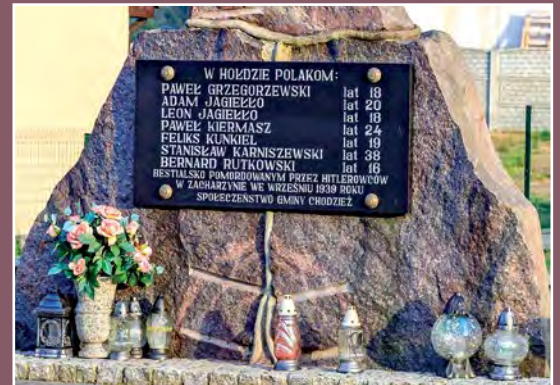
W 1818 r. w sąsiedztwie Zacharzyna syn Krzysztofa von Zacha - Ferdynand wydzielił i sprzedał 13 parcel na założenie nowych gospodarstw małorolnych wyłącznie Niemcom. Wieś nazwał na upamiętnienie swej żony Augusty von Falkenhayn Augustynowem (obecnie Wymysław). SGKP podaje nazwę wsi jako Wymysław; obszar wsi 7 ha, 9 dymów, 62 dusze (30 katolików). W 1905 r. miał 184 mieszkańców.

Dawna szkoła
Alte Schule

Dawna pastorówka
Altes Pfarrhaus

Pomnik pomordowanym w 1939 r.
Denkmal der Ermordeten im Jahr 1939

WYBITNE POSTACIE

Epitafium z kościoła św. Floriana
Gabschrift aus der Kirche des hl. Florian

Wspomnienie egzorcyzmów
Exorcismus Erinnerung

Ulica Siejaka
Siejak Strasse

Kazimierz Słodowy - artysta rzeźbiarz urodził się 13 stycznia 1954 roku w Nietuszkowie. Swoją przygodę z rzeźbiarstwem rozpoczął mając zaledwie osiem lat. Wtedy to powstały pierwsze jego prace z gliny, z których część zachowała się do dnia dzisiejszego. W młodości zawodowo związany był z obróbką metalu, przez wiele lat pracował jako kowal przemysłowy w Chodzieskich Zakładach Porcelany i Porcelitu. Od wielu lat Pan Słodowy rzeźbi w drewnie lipowym, ono jako tworzywo stało się mu najbliższe.

Najważniejsze miejsce w jego twórczości, oprócz scen z życia wsi, zajmuje tematyka sakralna.

Bogata wyobraźnia artysty realizuje się w tworzeniu między innymi różnorodnych biblijnych motywów wywodzących się z ludowej tradycji chrześcijańskiej, a także rzeźb ukazujących postaci świętych. Obok klasycznych tzn. przestrzennych kompozycji rzeźbiarskich z drewna lipowego powstają również płaskorzeźby oraz rzeźby z metalu.

Kurt Lueck -urodzony 28.12.1900 r w Chodzieży, zm. 5 marca 1942 koło Orszy (Białoruś) – niemiecki historyk, etnograf, działacz mniejszościowy w Polsce, podpułkownik w korpusie oficerów SS, doktor nauk filozoficznych.

Brał udział w walkach o Chodzież 8 stycznia 1919 r., otrzymał Krzyż Żelazny II klasy.

Studia ukończył w 1924 składając dysertację o polskich chłopach w powieściach XIX wieku. Następnie wrócił do Polski dorabiając jako tłumacz. Skończył drugie studia – gospodarke narodową na Uniwersytecie Poznańskim. Tam też uzyskał tytuł naukowy doktora filozofii. Pracował jako kierownik „Poznańskiego Towarzystwa Historycznego” oraz jako redaktor „Niemieckiego Miesięcznika w Polsce”. Był też jednym z szefów Związku Niemieckich Bibliotek w Polsce. Z listy mniejszości niemieckiej kilkakrotnie brał udział w wyborach do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej. Na krótko przed wybuchem wojny w 1939 został aresztowany przez władze polskie. Po wybuchu wojny został zwolniony. Następnie został członkiem „niemieckiej ludowej samoobrony” (niem. Volksdeutscher Selbstschutz), która angażowała się w prześladowania i zamachy na polską inteligencję. W marcu 1940 roku został żołnierzem SS. Po wybuchu walk z Rosją Radziecką w 1941 dobrowolnie zaciągnął się do oddziałów Wehrmachtu. W marcu 1942 podczas akcji oczyszczania środkowego odcinka frontu wschodniego został zastrzelony przez sowieckich partyzantów.

Autor licznych prac historycznych o roli Niemców w rozwoju ziem Rzeczypospolitej; napisał m. in. „Historia niemczyzny w Chodzieży i okolicy”.

Zenon Dądajewski – ur. 1936 r. w Chodzieży – polski aktor i reżyser. Znany m.in. z „07 zgłoś się”, „Zmiennicy”.

Roman Drews – urodzony 1908 r. w Chodzieży, jeden z najwybitniejszych polskich neurochirurgów. Absolwent gimnazjum św. Barbary, wysiedlony z Poznania w 1939 r. do Ostrowca świętokrzyskiego. Tam leczył i ukrywał partyzantów w szpitalu. Jego imię nosi szpital powiatowy w Chodzieży.

Adam Harasiewicz – urodzony 1932 r., polski pianista, juror wielu międzynarodowych konkursów muzycznych. Nagrał większość dzieł Chopina dla wytwórni Philips.

Krystyna Kukułczanka – urodzona w 1925 r., uznawana za autorytet w dziedzinie rozmnażania roślin w szkłe. Kierowniczka wrocławskiego ogrodu botanicznego w latach 1972-1980.

Jadwiga Polasik – polska szpadzistka i florecistka na wózku. Urodzona 1956 r. Na igrzyskach paraolimpijskich w Sydney złoty medal w szpadzie.

Zdzisław Szlapkin – lekkoatleta, chodziarz, urodzony 1961 r., wielokrotny rekordzista Polski na dystansach od 5 do 20 km.

Waldemar Wojtal – urodzony 1951, pianista, profesor

Tadeusz Siejak – mieszkaniec Chodzieży od 1980 r., inżynier elektryk, pisarz z zamiłowania.

Burmistrz Chodzieży Bronisław Maron
Bürgermeister von Chodzesen – Bronisław Maron

Gościniec Straszny Dwór
Gasthof Schrecklicher Hof

Gościniec Wyrwidąb
Gasthof Wyrwidąb

Łazienki chodzieskie
Chodzieser Bad

NOCLEGI

- **Milcz** - Pensjonat Szelesiówka, Milcz 1, tel. 884 884 935
- **Podanin** - Hotel Nestor, Podanin przy drodze krajowej 11, tel. 67 281 11 00
- **Podanin**, Hotel Gościna, Podanin przy drodze krajowej 11, tel. 67 282 39 22
- **Oleśnica** – Gościniec Wyrwidąb, Oleśnica 1, tel. 67 282 00 82
- **Chodzież** – U Kota Wasyla, ul. Buszczaka 10, tel. 67 281 06 62
- **Chodzież** - Straszny Dwór, ul. Ujska 45, tel. 67 282 70 40
- **Chodzież, Łazienki Chodzieskie**, nad J. Miejskim blisko plaży miejskiej w Ratajach, tel. 67 282 96 56

GASTRONOMIA

Chodzież – Bistro Gusto, Rynek 20
Kadr Klub – Strzelecka 15
Restauracja Nowa Czarka – ul. Wojska Polskiego 7
Restauracja Wielkopolanka – aleja Tadeusza Kościuszki 31
Restauracja Kameralna – ul. Malepszego 12
Kawiarnia dwa światy – ul. Wojska Polskiego 39
Pizzeria adwokacka – ul. Wiosny Ludów 9A
Pizzeria – Texas – ul. Zamkowa 18

Rataje Tawerna rataje – ul. Margonińska 35 a

AKTYWNY WYPOCZYNEK W GMINIE

Chodzieski stok narciarski usytuowany jest na wzgórzu Talerz, na wysokości 132 m.n.p.m. Mierzy 300 m i jest najdłuższym tego typu obiektem w Polsce północnej. Stok obsługuje 200 metrowy wyciąg narciarski. Parking dla samochodów znajduje się na szczycie wzgórza. Do parkingu można dojechać oznakowanym zjazdem bezpośrednio z drogi krajowej K-11. Działanie stoku jest uzależnione od warunków atmosferycznych. Na szczycie stoku mieści się punkt widokowy, z którego można obserwować panoramę miasta z Jeziorem Miejskim oraz fragment pradoliny Noteci zamknięty od północy pasmem wzgórz morenowych. Poza sezonem zimowym stok jest wykorzystywany przez amatorów kolarstwa górskiego. W okolicy stoku znajduje się trasa MTB wytyczona przez kolarzy mistrzów Czesława Langa i Lecha Piaseckiego. Jest to też doskonałe miejsce do uprawiania narciarstwa biegowego oraz nordic walking.

Plaże:

JEZIORO KARCZEWNIK:

Plaża ma długość 60 m. Do kąpieliska przylega boisko do siatkówki plażowej. Zmotoryzowani plażowicze mogą swoje cztery kółka zostawić na parkingu dla samochodów osobowych, w odległości zaledwie kilkudziesięciu metrów od kąpieliska. W sezonie letnim działa nad Karczewnikiem wypożyczalnia kajaków i innego rodzaju sprzętu wodnego.

JEZIORO MIEJSKIE:

Na północnym krańcu akwenu znajdują się Łazienki Chodzieskie – ośrodek z hotelem, restauracją, wypożyczalnią sprzętu wodnego i strzeżonym kąpieliskiem. Pomiędzy miastem, a plażą na Łazienkach kursuje wycieczkowy statek Chodzieżanka

Chodzieska **kryta pływalnia Delfin** wchodzi w skład Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji. Poza 25 - metrowym basenem pływackim kupujący bilet ma do dyspozycji saunę, jakuzzi oraz wodną zjeżdżalnię o długości 80 m.

Korty tenisowe

- **4 korty tenisowe użytkowane przez Towarzystwo Tenisa Ziarnego AS** - ul. Staszica 12. W sezonie odbywają się turnieje dla dzieci szkolnych, młodzieży, amatorów i zawodowców. Sezon rozpoczyna się w dniach 1-3 maja.
- **Kort tenisowy do dyspozycji gości hotelowych** Łazienki Chodzieskie

W obrębie Chodzieży usytuowane są dwie hale sportowe, które znajdują się w Miejskim Gimnazjum przy ul. Paderewskiego 13 oraz w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych przy ul. Wyszyńskiego 2.

Przystań Żeglarska „OPTY” - nad jeziorem Miejskim w Chodzieży, ul. Staszica 17. Czynna codziennie od 10:00 do 18:00 (od 15.06. do 31.08), w pozostałym okresie we wtorki i czwartki od 16:00 do 18:00, soboty i niedziele od 14:00 do 16:00

Przystań Żeglarska HALS, nad jeziorem Miejskim w Chodzieży

Przystań Żeglarska „LOK”

nad jeziorem Miejskim w Chodzieży

Klub LOK prowadzi działalność społeczną w zakresie szkolenia, sportu i turystyki w żeglarstwie. Najważniejszą imprezą są „Regaty Żeglarskie o Błękitną Wstęgę j. Miejskiego”.

MDW E 70

Północną granicę gminy Chodzież stanowi rzeka Noteć, którą prowadzi MDW E 70. Międzynarodowa Droga Wodna MDW E -70 to projekt łączący zachodnią Europę z Kaliningradem. Rozpoczyna się w Rot-

Plaża Karczewnik
Strand in Karczewnik

Statek Chodzieżanka
Chodzieżanka Boot

Chodzieska przystań
Anlegestelle in Chodziesen

Noteca śluza
Netzeschleuse

Stocznia w Czarnkowie
Reparaturwerft in Czarnków

Śluza Romanowo
Schleuse in Romanowo

terdamie i aż do granic Polski spełnia wymagania stawiane tego typu drogom wodnym (dostępna dla statków długości 80 metrów i 9,5 metra szerokości). W Polsce prowadzi ona dolną Odrą, Wartą i Notecią, dalej przez Kanał Bydgoski Wisłą. W naszym kraju droga wodna spełnia wymagania niższej klasy (szerokość szlaku wodnego 16 do 25 metrów, gwarantowana głębokość zaledwie 1,2 -1,5 metra, prześwity pod mostami 3,5 -4 metry).

Na Noteci leżącej na MDW E 70 znajduje się 28 stopni wodnych (najnowszy z nich oddany w 1999 r. – śluza Czersko Polskie w Bydgoszczy). Pozostałe pochodzą z przełomu XIX/XX w. i są atrakcyjnym zabytkiem techniki. Przetrwwały dziejowe zawieruchy w stanie prawie niezmiennym. Nadal otwieranie i zamykanie bram na śluzach odbywa się ręcznie. Na Dolnej Noteci funkcjonuje 14 śluz, w tym 9 na obszarze NGR.

Na odcinku MDW E 70 przebiegającym przez Gminę Chodzież nie mamy żadnych obiektów hydrotechnicznych na Noteci, w górnym biegu rzeki leżą ciekawe śluzy:

- Krostkowo – śluza nr 11 (68,20 km). Spad 2,08 m. Prawdopodobnie unikat w skali Polski i Europy. Jest tzw. śluzą ziemną (faszynowo - darniową), ponieważ jedynie głowy wykonano z betonu, a umocnienia ścian komory z drewnianej ścianki szczelnej. Powyżej ścianki znajdują się skarpy ziemne. Razem z jazem iglicowym wchodzi w skład stopnia piętrzącego Krostkowo.
- Gromadno – śluza nr 10 (53,40 km). Spad 2,08 m. Śluza została wybudowana w 1914 r., jazy w 1913 r. Na dolnej głowie śluzy most drogowy. Śluza wykonana jest z betonu, z okładziną ceglana i kamienną. Dno śluzy i progi są betonowe. Jazy, podobnie jak na innych stopniach piętrzenia, służą do zachowania jak najmniejszych wahań stanów wód. W Gromadnie funkcjonuje elektrownia wodna, umiejscowiona na jazie północnym stopnia piętrzącego. Oddano ją do użytku w 1995 r. Posiada moc 88 kW.
- Nakło Zachód – śluza nr 9 (42,70 km). Spad 2,72 m. Śluza wraz z dwoma jazami (północnym i południowym), tworzy stopień piętrzący Nakło Zachód. Jaz południowy i jaz północny służą łącznie do utrzymania piętrzenia na Noteci. Stopień wodny został wybudowany w 1914 r.

Na obszarze NGR spotkamy łącznie 11 śluz. Są to:

- **Krzyż** – śluza nr 22 (176,20 km). Spad 1,85 m. Śluza stanowi dogodne miejsce postojowe, istnieje możliwość pobrania wody i prądu. Obiekt wybudowano w 1913 r. tel. (67) 256 42 54
- **Drawsko** – śluza nr 21 (170,97 km). Spad 1,6 m. Obiekt wybudowano w 1898 r., tel. (67) 256 96 41

- **Wieleń** – śluza nr 20 (161,50 km). Spad 1,93 m. Obiekt wybudowano w 1913 r., tel. (67) 56 10 65
- **Wrzeszczyna** – śluza nr 19 (155,53 km). Spad 1,55 m. Obiekt wybudowano w 1913 r., tel. (67) 256 10 96
- **Rosko** – śluza nr 18 (148,84 km). Spad 1,53 m. Siedziba Nadzoru Wodnego w Lipicy. Obiekt wybudowano w 1898 r. tel. (67) 256 37 27
- **Mikołajewo** – śluza nr 17 (143,14 km). Spad 1,97 m. Obiekt wybudowano w 1913 r., tel. (67) 255 18 13
- **Pianówka** – śluza nr 16 (136,21 km). Spad 2,18 m. Obiekt wybudowano w 1915 r., tel. (67) 255 31 96
- **Lipica** – śluza nr 15 (128,33 km). Spad 1,69 m. Obiekt wybudowano w 1895 r. Stopień Lipica(śluza nr 15), tel. (67) 255 16 06
- **Romanowo** – śluza nr 14 (122,66 km). Spad 1,59 m. Obiekt wybudowano w 1912 r. Śluza w Romanowie znajduje się na dawnej granicy polsko-niemieckiej, dlatego w skład stopnia piętrzącego wchodzi budynki, które służyły jako strażnice., tel. 606 774143
- **Walkowice** – śluza nr 13 (117,73 km). Spad 1,84 m. Obiekt wybudowano w 1913 r., tel. 606 77 41 42
- **Nowe** – śluza nr 12, (111,86 km). Spad 1,71 m. Obiekt wybudowano w 1896 r. Przy jazie bunkier z czasów II wojny światowej. tel. (67) 284 01 32

*Łodzie turystyczne na Noteci
Touristische Boote auf der Netze*

*Poziom Noteci
Wasserpegel der Netze*

*Przystań Yndzel
Anlegestelle YNDZEL*

IMPREZY CYKLICZNE W GMINIE CHODZIEŻ:

- **Bieg Niepodległości** – 11 listopada, wokół j. Miejskiego. Pierwsza edycja 2019 r.
- **Międzynarodowe Warsztaty Jazzowe** odbywają się w Chodzieskim Domu Kultury od lat 70. Każdego lata na przełomie lipca i sierpnia bierze w nich udział kilkuset muzyków amatorów z Polski, Niemiec, Francji i innych krajów. Przez dwa tygodnie pod okiem doświadczonej kadry szkolą swoje umiejętności. Wykładowcy to wybitni jazzmani z Europy i Ameryki
- **Ogólnopolski Festiwal Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej** - od niemal dwudziestu lat organizowany przez Chodzieski Dom Kultury. Festiwal odbywa się pod koniec czerwca. Wśród jego laureatów są gwiazdy polskiej sceny muzycznej, między innymi: Kasia Stankiewicz, Patrycja Markowska, Alicja Janosz.
- **Małe Warsztaty** - każdego lata Chodzieski Dom Kultury organizuje Ogólnopolskie Warsztaty Muzyczne „Margonin w Chodzieży.” Impreza przez 13 lat odbywała się w pobliskim Margoninie., a od roku 2006 została przeniesiona do Chodzieży. Warsztaty trwają dwa tygodnie. Skierowane są do dzieci i młodzieży od 10 do 16 roku życia, a stanowią zarówno formę edukacji muzycznej, jak i wspaniały sposób spędzenia wakacji z takimi dodatkowymi atrakcjami jak jazda konna, wycieczki i pływanie w jeziorze. Kadre są

Promenada chodzieska
Promenade in Chodziesen

Przystań
Anlegestelle

Statek spacerowy
Touristenschiff

uczycielską stanowią uznani muzycy wykładający również na „dorosłych” Międzynarodowych Warsztatach Jazzowych w Chodzieży.

- **Zawody Motorowodne** – Chodzież słynie z wyścigów szybkich łodzi na J. Miejskim. Pierwsze takie zawody w roku 1983. Od tego czasu w mieście kilkakrotnie były organizowane Eliminacje Motorowodnych Mistrzostw Europy, a także Motorowodne Mistrzostwa Europy 0-350 i 0-250, Motorowodne Mistrzostwa Świata w tychże klasach oraz w klasie OSY-400.
- **Zawody triathlonowe** - zagościły w Chodzieży w roku 1995. W zawodach uczestniczy zwykle około 200 osób.
- **Bieg Grzymalitów** – odbywa się w trzecią sobotę maja. Trasa biegu głównego (5,1 km) prowadzi wokół Jeziora Miejskiego. Wyznaczone są też trasy o długości nieco ponad 1 km dla najmłodszych.
- **Chodzieska Zadyszka** – rozgrywany we wrześniu bieg na dystansie 10 km.

KOMUNIKACJA

Przez teren Gminy Chodzież przebiega linia kolejowa relacji Poznań - Kołobrzeg; pociągi pociągów zatrzymują się w Chodzieży, lokalne mają przystanek także w Milczu.

Połączenia z wschodnią częścią gminy zapewnia komunikacja autobusowa: linie na trasach na wschód od Chodzieży: Chodzież – Margonin przez Podanin, Chodzież – Szamocin przez Rataje, Strzelce, Wymysław, Konstantynowo, Chodzież – Margonin przez Rataje i Pietronki

Do centrum Oleśnicy dojedziemy z Chodzieży autobusem obsługiwany przez PKS Piła.

JEDZMY RYBY

PSTRĄG W MIGDAŁACH

1 kg pstrąga
15 dag płatków migdałów, 2 jajka, cytryna
po 5 łyżek mąki i masła, 3 łyżki oleju, sól, szczypta estragonu
koperek i cytryna do dekoracji

Pstrągi umyć i osuszyć. Skropić od środka i na zewnątrz sokiem cytrynowym, natrzeć solą i szczyptą estragonu. Tak przygotowane ryby obtoczyć w mące, rozmąconych jajkach na koniec - w płatkach migdałowych. Na dużej patelni rozgrzać olej. Smażyć ryby na dużym ogniu z każdej strony tak żeby się ładnie zarumieniły. Zdjąć, zabezpieczyć przed wystygnięciem. Zlać tłuszcz ze smażenia ryb i na tej samej patelni rozgrzać masło. Cytrynę sparzyć, otrzeć skórkę, wycisnąć sok. Wsypać skórkę cytrynową. Pstrągi w migdałach podawać z ziemniakami, posypać natką. Danie na talerzach udekorować cytryną i zielenią. Połączyć masłem cytrynowym.

NADNOTECKA GRUPA RYBACKA

Stowarzyszenie Nadnotecka Grupa Rybacka (NGR) powstało w dniu 27 lipca 2009 roku przy udziale przedstawicieli sektora rybackiego i wsparciu lokalnych władz samorządowych. W latach 2010-2015 NGR wdrażała Lokalną Strategię Rozwoju Obszarów Rybackich na terenie siedmiu gmin, z których tylko pięć pokrywa się z obecnym obszarem. W 2015 roku minął czas obowiązywania LSROR, której realizacja zaowocowała wieloma przedsięwzięciami mającymi pozytywny wpływ na rozwój obszaru NGR. Wobec możliwości wykorzystania środków unijnych kolejnej perspektywy finansowej Programu Operacyjnego „Rybnactwo i Morze 2014 - 2020”, NGR podjęła się opracowania Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność na kolejne lata.

17 maja 2016 roku podpisano umowę z Samorządem Województwa Wielkopolskiego na jej realizację, na mocy której Stowarzyszenie NGR w ramach Programu Operacyjnego „Rybnactwo i Morze” 2014-2020 ze środków Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego pozyskało kwotę 12.000.000,00 PLN. NGR zamierza rozdysonować przyznane środki na realizację operacji w ramach LSR, wdrożenie projektów współpracy oraz koszty bieżące i aktywizację. Środki będzie można przeznaczyć na działania służące wzmocnieniu potencjału sektora rybackiego na obszarze NGR, zwiększenie atrakcyjności i konkurencyjności turystycznej obszaru NGR oraz poprawę jakości życia społeczeństwa obszaru NGR poprzez aktywizację oraz rozwój przedsiębiorczości.

NGR wdraża LSR w ramach PO „Rybnactwo i Morze” na obszarze 7 gmin członkowskich, tj.: Drawsko, Krzyż Wlkp., Szydłowo, Trzcianka, Wieleń, Chodzież i Czarnków. Teren Gmin wchodzący w skład NGR to obszar, którego największym atutem turystycznym jest przyroda: lasy zajmujące połowę powierzchni, liczne jeziora i gęsta sieć rzek. Sieć szlaków do uprawiania różnego rodzaju wędrówek (pieszych, rowerowych, kajakowych, konnych) uzupełniana jest o elementy infrastruktury turystycznej, przybywa też miejsc noclegowych i placówek gastronomicznych. Liczne jeziora na tym terenie przyciągają wędkarzy, a rzeki o przebiegu górskim (Piława, Dobrzyca, Bukówka) dają też możliwość łowienia ryb łososiowatych. Tutejsze lasy słyną z bogactwa runa leśnego. Kajakarze korzystają z popularnych szlaków Gwdy oraz jej dopływów: Dobrzyca, Piława i Rurzyca, ale na wytrawnych wodniaków czekają też inne, trudniejsze rzeki: Bukówka, Krępicza, Łomnica, Człopica. Na terenie NGR łącznie funkcjonuje około 50 podmiotów rybackich, w tym 43 to hodowcy stawowi, a 7 to użytkownicy jezior. Całkowita wartość produkcji to ponad 11,5 mln PLN.

Gminy członkowskie NGR
Mitgliedsgemeinden der NGR

Most na Noteci
Netzebrücke

Praca rybaków
Fischerarbeit

*Ostoja ptactwa na stawach
Refugialgebiet der Vogel auf den Teichen*

*Duże ilości paszy dowozi traktor
Große Futtermengen bringt der Traktor*

*Karmienie ryb
Fischfuttern*

W gminie Chodzież rybactwo koncentruje się od niepamiętnych czasów w dolinie Strugi Oleśnickiej. Rybacką „stolicą” gminy jest wieś Oleśnica. Mają w niej swoją siedzibę dwa gospodarstwa rybackie, prowadzące sprzedaż sezonową karpia. Gospodarstwa nie są nastawione na turystów, nie prowadzą łowisk ani rybnej gastronomii nie ma możliwości ich zwiedzania. Widoczne dla wszystkich są prowadzone przez nie stawy, będące ozdobą krajobrazu.

Jednym z nich jest Gospodarstwo Rybackie Karp.

Krajobraz Doliny Strugi Oleśnickiej chociaż wygląda bardzo naturalnie, jest dziełem człowieka. Znajdujące się tutaj stawy zostały usypane na przestrzeni ostatnich 200 lat w wyniku pracy rąk ludzkich. Zaczęło się skromnie, od wyrobiska po wykopanej rudzie darniowej, którą przetapiano w prymitywnych piecach. Wyrobisko ze względu na podmokły teren wypełniło się wodą, co natchnęło ówczesnych użytkowników terenu do usypania grobli i spiętrzenia wody w staw rybny. Przypuszcza się, że obecny Staw Młyński był pierwszym z całego szeregu stawów obecnie wypełniających szczelnie okolice Oleśnicy. Kolejne pokolenia sypały groble tworząc nowe stawy. Ta praca jest kontynuowana do dzisiaj – działające współcześnie gospodarstwa rybackie dbają o groble, pilnując aby nie uciekała im cenna woda.

Większość stawów powstała po II wojnie, wskutek działalności Państwowego Gospodarstwa Rybackiego. Po jego likwidacji pozostały majątek wykupiły prywatne podmioty.

Stawy w dolinie funkcjonują w systemie paciorkowym, to znaczy, że na podobieństwo paciorków różańca „nanizane” są jeden za drugim w taki sposób, że każdy kolejny w układzie staw zasilany jest wodą z leżącego powyżej niego stawu. Jest to system pozwalający na wykorzystywanie nawet niewielkich cieków wodnych i małych źródeł, których duża ilość wypływa ze zboczy moreny czołowej. System ten ciągnie się od osady leśnej Ciszce aż do Noteci.

Obecnie stawy pokrywają powierzchnię około 200 ha. Najmniejszy staw ma powierzchnię zaledwie 0,2 ha, największy 29 ha. Własnej nazwy poza Stawem Młyńskim doczekały się Mała i Duża Papiernia, Batory, Zygmunt i Bażantarnia. Pozostałe stawy mają swoje numery porządkowe. Są to typowe stawy karpiove, w których oprócz karpia spotykamy szczupaka, lina, amura i suma. Karp jest hodowany w cyklu 3 sezonów; pierwszego roku wpuszcza się narybek, który po przeziwaniu jest tzw. krocziem (jednorocznym karpem), po kolejnym zimowaniu nabiera masy i zostaje sprzedany. Dlatego w obiekcie zawsze mamy karpie z 3 roczników.

Gospodarstwo prowadzi sprzedaż karpia w sezonie jesiennym i zimowym do Świąt Bożego Narodzenia. Odłowy zaczynają się pod koniec września. Gospodarstwo jest średniej wielkości gospodarstwem w skali

naszego kraju; w innych stronach zdarzają się takie, w których jeden staw jest większy niż 200 ha.

Poza znaczeniem gospodarczym, ważniejsze dla środowiska jest znaczenie przyrodnicze stawów. Rybak śródlądowy „obsługuje” przyrodę; karp żywi się głównie pokarmem naturalnym, działalność jest mocno uzależniona od przyrody. Poza pokarmem naturalnym karp dokarmiany jest zbożem (oprócz żyta i kukurydzy) i nasionami roślin strączkowych; karmienie odbywa się co drugi dzień. Pasza z uwagi na duże ilości dowożona jest przyczepą rolniczą.

Stawy to spotkanie trzech żywiołów: wody, ziemi i powietrza. To także miejsce bytowania i żerowania różnych gatunków, którym działalność człowieka stworzyła dogodne warunki; zboże, którym okarmia się ryby przyciąga łabędzie, kaczki nurkujące, liczne są też drapieżniki od pospolitych jak lis po rzadsze jak wydra i wilk. Ptaki drapieżne począwszy od orła bielika, przez myszołowy, kanie mają tutaj również dogodne warunki bytowania.

Na stawach „klusują” też ptaki żywiące się rybami: czapla siwa i kormoran, które na terenie stawów wyjęte są spod ochrony. Ochronie na stawach nie podlega też bóbr.

Nie do przecenienia są walory krajobrazowe stawów; przejeżdżających drogą krajową 11 przez obniżenie Strugi Oleśnickiej zachwyca widok nieskończonych zda się połaci wody, stad łabędzi i łysek żerujących na stawach oraz krążących wysoko w górze ptaków drapieżnych wypatrujących zdobyczy.

Wszystko to zawdzięczamy powtarzającej się w rytmie pór roku pracy rybaków. Zamyka się ona w powtarzalnym cyklu, który zaczyna się na wiosnę napełnianiem stawów wodą (zalewaniem); po nim następuje zarybianie –wpuszczenie narybku lub kroczka do stawów. Następuje czas karmienia, ciągnący się przez letnie miesiące. Odbywa się ono w sposób tradycyjny, z łodzi płynącej po stawie wzdłuż ustalonej ścieżki, wyrzucana jest pasza dla ryb. Jesień to czas odłowów, które ciągną się przez kilka miesięcy w celu zmagazynowania odpowiedniej ilości karpia na wigilijny stół. W trakcie odłowów woda ze stawów zostaje spuszczone, a stawy poprzez odpowiednie zabiegi (wapnowanie) zostają osuszone w celu odbudowy ich żyzności.

Rola stawów jest ogromna i ma wielkie znaczenie dla kształtowania walorów krajobrazowych, mikroklimatu, bogactwa przyrodniczego. **Turysto - pamiętaj, że stawy to złożony system przyrodniczy, który należy utrzymywać w odpowiednim stanie! Wędrówki między stawami wprowadzają zakłócenia w jego funkcjonowaniu.**

Podziwiamy stawy z daleka i z miejsc do tego wyznaczonych; między stawami w Oleśnicy, drogą do Trojanki prowadzą szlaki turystyczne, dotrzemy nimi do dawnej osady Papiernia ciesząc oczy i uszy bogactwem otaczającej nas przyrody.

Stawy w Oleśnicy
Karpfenteiche in Oelsnitz

Staw Batory

Karp na kracie

Przepis pochodzi z gospodarstwa Karp. Coroczną tradycją na zakończenie odłowów jest zimowe pieczenie karpia na kracie. Przepis jest bardzo prosty i łatwy do wykonania.

Płaty karpiove przygotowujemy dzień wcześniej obsypując je solą i małą ilością pieprzu obkładamy je dużą ilością cebuli. Następnego dnia zawijamy je w folię aluminiową i pieczemy nad ogniem (ognisko lub grill) na kracie, nie dodając żadnej panierki. Kiedy ryba zacznie „strzelać” jest gotowa do spożycia. Smacznego .

Gospodarstwo RYBA

Profil produkcji gospodarstwa jest inny, niż opisanego wcześniej. Zajmuje się sprzedażą ryb ozdobnych i produkcją narybku ryb jesiotrowatych. Gospodarstwo nie ma problemów z wodą, na jego terenie znajdują się leśne źródła pod dostatkiem dostarczające wody do obiektu. Gospodarstwo posiada własną wylęgarnię, gdzie produkowany jest narybek. Narybek sprzedawany jest do wielu krajów na całym świecie, m.in. w Ameryce Południowej i Azji. W 1995 r. część stawów kupił dr nauk przyrodniczych, ichtiolog Eugeniusz Bogdan. Na terenie firmy czynny jest sklep, gdzie można kupić świeże ryby.

Fundacja Centrum Aktywności Obywatelskiej
Wydawnictwo Kresy Zachodnie